

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЕМЕЦЬ

«_____» _____ 2025 р.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОДОВОЛЬЧОГО СПОЖИВАННЯ
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконав: студент 4 курсу, групи ГЕ-41-з
спеціальності 106 «Географія»
ОПП «Економічна, соціальна географія
та регіональний розвиток»
Шаповалов Микита Іванович

Науковий керівник:
к. геогр. н., доцент Гусєва Наталія Володимирівна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

_____
Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ
_____
Секретар ЕК Олена ПЕДЬ
«_____» _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ПРОДОВОЛЬЧОГО СПОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ.....	5
1.1. Продовольче споживання та його значення для	
життєдіяльності населення.....	5
1.2. Продовольча безпека як складова економічної безпеки	
держави.....	9
РОЗДІЛ 2. ФАКТОРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВАННЯ	
НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ ОСНОВНИХ ПРОДУКТІВ	
ХАРЧУВАННЯ.....	15
2.1. Фактори продовольчого споживання населення України....	15
2.1.1. Економічні фактори.....	15
2.1.2. Соціально-демографічні фактори.....	19
2.1.3. Інші фактори.....	24
2.2. Структурно-динамічні особливості споживання населенням	
України основних продуктів харчування.....	26
2.3. Регіональні особливості споживання населенням України	
основних продуктів харчування.....	35
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОГО СПОЖИВАННЯ	
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ	
ВИРІШЕННЯ.....	43
3.1. Проблеми продовольчого споживання населення України...	43
3.2. Можливі шляхи вирішення проблем продовольчого	
споживання населення України.....	52
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ВСТУП

Актуальність дослідження. Продовольче споживання населення є одним із ключових індикаторів соціально-економічного розвитку країни та рівня життя її громадян. В умовах сучасних викликів, пов'язаних із повномасштабною війною в Україні, економічною нестабільністю, інфляцією та трансформацією соціальної структури суспільства, питання забезпечення населення якісними продуктами харчування набуває особливої актуальності. Україна, маючи значний агропромисловий потенціал, водночас стикається з проблемами нерівномірного доступу різних верств населення до продовольства, регіональними диспропорціями у споживанні основних продуктів харчування та викликами в забезпеченні продовольчої безпеки. Дослідження особливостей продовольчого споживання населення України, зокрема з позицій суспільної географії, має важливе наукове та практичне значення для розробки ефективної державної політики у сфері продовольчої безпеки, соціального захисту населення та регіонального розвитку.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати структурно-динамічні і регіональні особливості продовольчого споживання населення України, визначити основні його проблеми та можливі шляхи їх вирішення.

Завдання дослідження:

- розкрити теоретичні основи дослідження продовольчого споживання населення та його роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави;
- проаналізувати комплекс факторів, що впливають на формування продовольчого споживання населення України;
- дослідити структурно-динамічні та регіональні особливості споживання основних продуктів харчування населенням України;
- визначити основні проблеми продовольчого споживання населення України;
- обґрунтувати можливі шляхи вирішення виявлених проблем.

Об'єкт дослідження – продовольче споживання населення.

Предмет дослідження – структурно-динамічні і регіональні особливості продовольчого споживання населення України, основні його проблеми та можливі шляхи їх вирішення.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та конкретно-наукових (географічних) методів дослідження: аналітичний – для опрацювання наукової літератури та статистичних даних; математико-статистичний – для обробки кількісних показників споживання продуктів харчування; порівняльно-географічний – для виявлення регіональних відмінностей у продовольчому споживанні; графічний і картографічний – для просторового аналізу та візуалізації результатів дослідження; системний підхід – для комплексного аналізу факторів та особливостей продовольчого споживання.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1990-2020 роки, що дозволяє прослідкувати особливості продовольчого споживання населення України в умовах різних соціально-економічних викликів.

Територіальні межі дослідження – Україна в межах адміністративно-територіального поділу на рівні областей (з 2014 року всі статистичні дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 66 сторінок, включає 6 таблиць та 34 рисунків. Список використаних джерел містить 54 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО СПОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Продовольче споживання та його значення для життєдіяльності населення

Важливою складовою споживання населення є харчові продукти, адже їжа виконує кілька ключових функцій в організмі (рис. 1.1). Насамперед, вона є основним постачальником енергії, необхідної для функціонування всіх життєвих процесів. Крім того, продукти харчування забезпечують організм будівельними речовинами для створення нових клітин та внутрішньоклітинних структур, постачають важливі біологічно активні сполуки, зокрема вітаміни. Їжа також має інформаційне значення, передаючи організму хімічні сигнали про зовнішнє середовище та сприяючи його адаптації.

Для підтримання здоров'я кожна людина потребує якісного та збалансованого раціону. Правильне харчування сприяє відновленню енергетичних ресурсів організму, підтримує високий рівень розумової та фізичної активності, нормалізує метаболічні процеси та підвищує стійкість до негативних зовнішніх впливів. Характер харчування безпосередньо впливає на загальний стан здоров'я, рівень працездатності, психоемоційний стан та тривалість життя [43].

Ключовими аспектами здорового харчування є не лише кількість та якість споживаних продуктів, але й їх різноманітність, а також дотримання режиму прийому їжі. Оптимальний раціон має формуватися з урахуванням індивідуальних потреб людини, специфіки її трудової діяльності та умов життя. Повноцінне харчування передбачає збалансоване поєднання всіх необхідних поживних речовин: білків як рослинного, так і тваринного походження, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних речовин та

Рис. 1.1. Функції раціонального харчування в процесі життєдіяльності людини (побудовано автором за [43])

мікроелементів у правильних пропорціях. Порушення норм споживання їжі у будь-якому напрямку – як нестача, так і надлишок продуктів харчування – неминуче призводить до погіршення стану здоров'я людини. Аналогічно негативно впливають на організм серйозні дисбаланси у співвідношенні основних поживних речовин та зловживання окремими видами продуктів [43].

Збалансоване харчування ґрунтується на принципі різноманітності та включає широкий спектр продуктів як рослинного, так і тваринного

походження. До рослинної групи належать фрукти, ягоди, овочеві культури, зернові та крупи, тоді як тваринні продукти представлені молочними виробами, рибою, м'ясом та яйцями (рис. 1.2). Саме такий комплексний підхід до формування раціону забезпечує організм усіма необхідними поживними речовинами та підтримує оптимальний стан здоров'я [43].

Рис. 1.2. Основні продукти харчування (побудовано автором за [9])

Розглядаючи роль продовольчого споживання у житті суспільства, варто підкреслити, що харчові продукти належать до категорії базових життєвих потреб людини. Згідно з відомою теорією мотивації американського психолога А. Маслоу, потреба у їжі знаходиться на найнижчому щаблі піраміди потреб, однак саме вона є найкритичнішою для людського існування (рис. 1.3). Без забезпечення основних біологічних потреб, включаючи харчування, людина не може фізично вижити, а отже, і прагнути до реалізації потреб вищого порядку. Тільки після задоволення елементарних життєвих потреб – у їжі, воді та житлі – людина може спрямовувати свою енергію на досягнення інших цілей та самореалізацію [23].

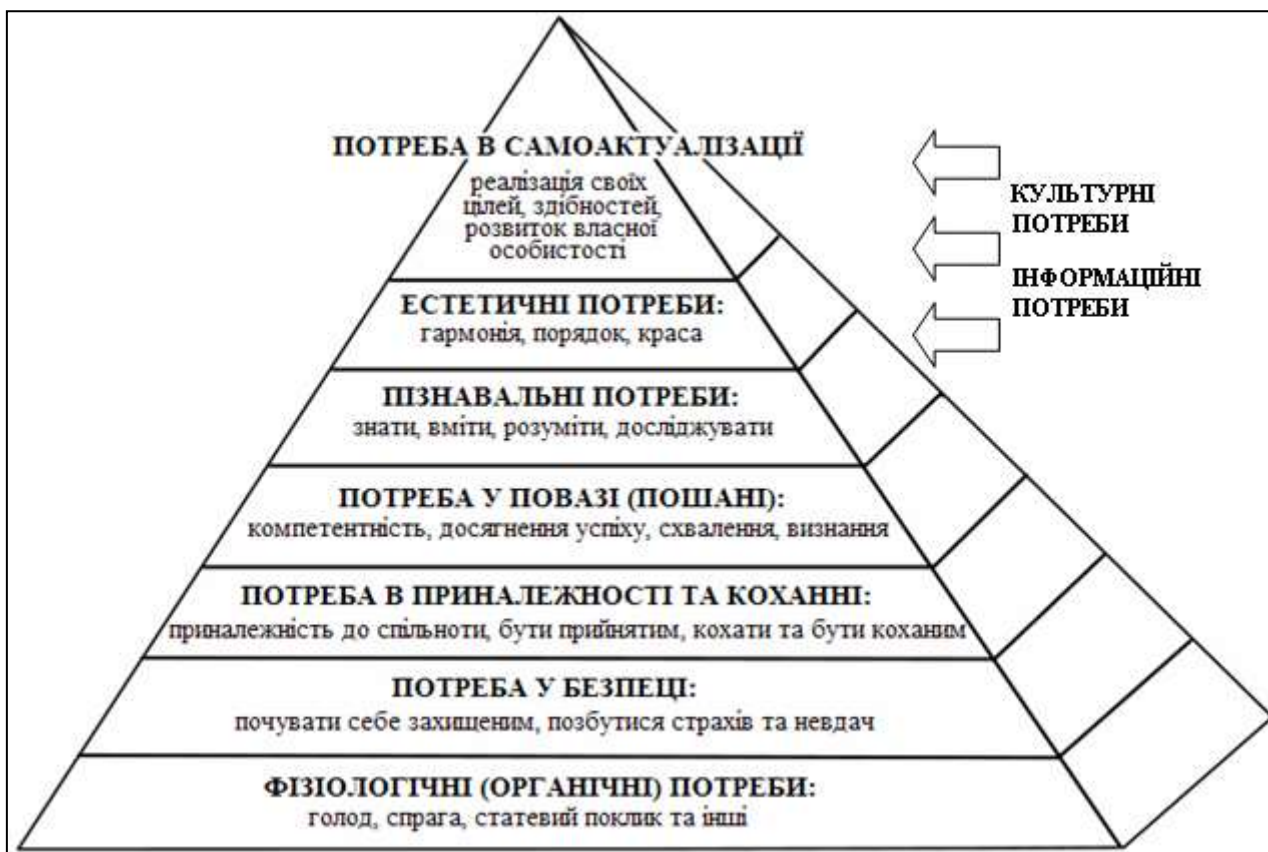

Рис. 1.3. Піраміда потреб за А. Маслоу [23]

Тому питання забезпечення населення продовольством історично було і залишається однією з центральних проблем будь-якого цивілізованого суспільства на всіх етапах його розвитку. Це фундаментальне питання національного виживання, що стосується всіх без винятку соціальних груп країни. Жодне суспільство не здатне функціонувати без розвиненого продовольчого сектору та гарантованого забезпечення громадян усіма необхідними харчовими продуктами [23].

Ця незаперечна істина має визначати основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики держави, формувати її економічну, фінансову, соціальну та науково-технологічну стратегію. З огляду на це, гарантування продовольчої безпеки країни є одним із пріоритетних завдань державного управління.

Отже, продовольче споживання є однією з основних передумов відтворення й ефективного використання трудових ресурсів та існування держави [37].

1.2. Продовольча безпека як складова економічної безпеки держави

Гарантування продовольчої безпеки належить до найактуальніших викликів, з якими стикається економіка України сьогодні. Дане питання лише нещодавно привернуло серйозну увагу як з боку дослідників, так і з боку державних діячів, тому на даний момент відсутній уніфікований підхід до трактування цього терміна. Деякі визначення поняття «продовольча безпека» представлено на рис. 1.4.

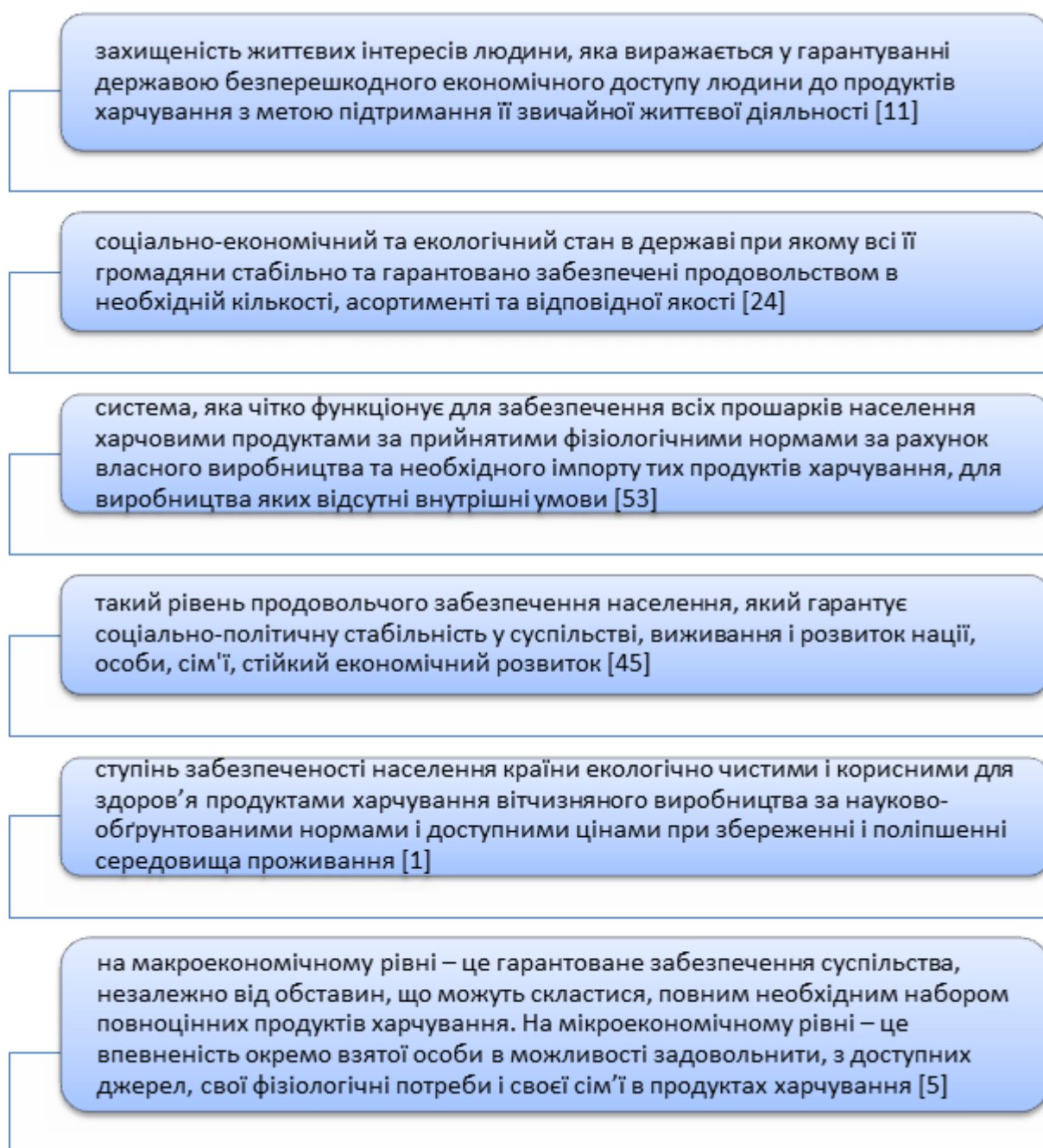

Рис. 1.4. Деякі визначення продовольчої безпеки (побудовано автором)

Продовольча безпека формується на основі двох ключових складових – економічної та фізичної доступності харчових продуктів (рис. 1.5). Доступність продовольства втілюється через спроможність населення його отримати, що залежить від рівня доходів громадян, цінової політики та наявності достатньої кількості якісних продуктів харчування на ринку [17].

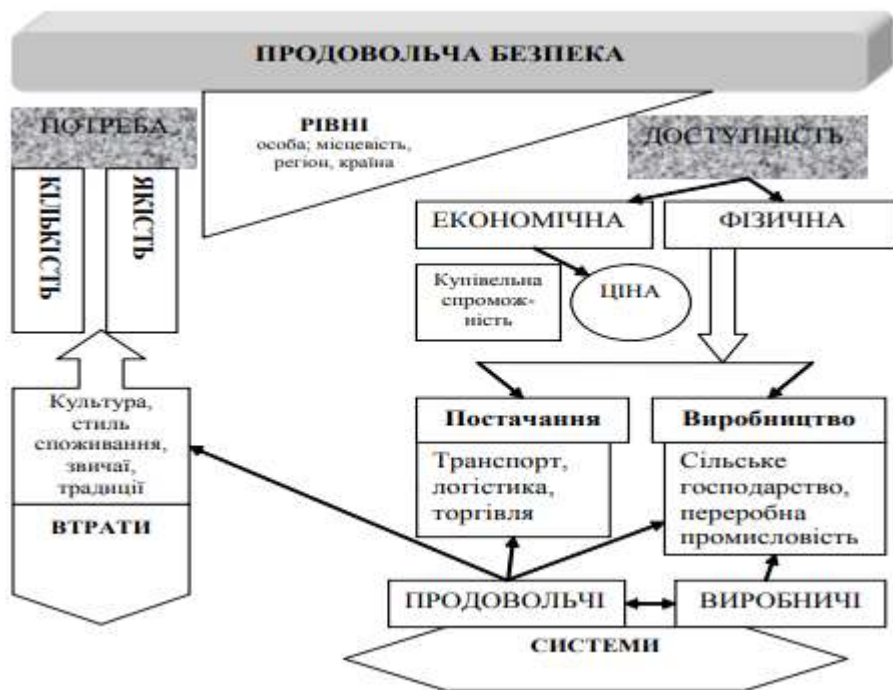

Рис. 1.5. Складові продовольчої безпеки [17]

Продовольчу безпеку можна розглядати через призму чотирьох ключових вимірів:

1. *Наявність*. Цей параметр характеризує обсяг, якість та асортимент харчових продуктів. До критеріїв оцінки наявності належать: енергетична достатність харчового раціону; частка енергетичної цінності, що припадає на зернові культури, коренеплоди та бульбоплоди; обсяг споживаних білків; обсяг споживаних білків тваринного походження; обсяг продовольчого виробництва;

2. *Доступ*. Оцінка цього параметра охоплює показники фізичної доступності продуктів та розвитку інфраструктури; економічної доступності, що відображається через індекс цін на продовольчі товари на внутрішньому ринку; рівень поширення проблем з недоїданням;

3. *Стабільність*. Цей аспект визначає часову стабільність продовольчої безпеки. Оцінка стабільності здійснюється за двома напрямками: перший включає різноманітні параметри, що відображають фактори схильності до ризиків; другий характеризує частоту виникнення таких потрясінь, як коливання продовольчої пропозиції на національному ринку або політична нестабільність;

4. *Використання*. Оцінка цього параметра також проводиться за двома групами показників: перша охоплює фактори, що визначають можливості ефективного використання продовольства, включаючи доступ до води та санітарно-гігієнічних умов; друга група містить індикатори, що відображають наслідки неналежного використання харчових продуктів [17].

Система продовольчої безпеки будується на основі декількох фундаментальних принципів. Центральним є *принцип соціальності*, який визначає, що вся система та її окремі компоненти мають бути спрямовані на забезпечення харчових потреб населення. Другим ключовим принципом виступає *комплексність*, що передбачає одночасний та взаємоузгоджений вплив на всі елементи системи продовольчої безпеки. *Принцип системності* забезпечує цілісний підхід до розв'язання економічних, соціальних, екологічних та інших завдань у сфері продовольчого забезпечення. Важливим є також *принцип адекватності* при виборі регулятивних механізмів, що обумовлено різноманітністю їх впливу на різних стадіях економічного розвитку та в умовах мінливої ситуації на національному і міжнародному ринках. Завершальним принципом є *стійкість системи*, яка гарантує незмінне дотримання всіх попередніх принципів – соціальності, комплексності, системності та адекватності – незалежно від трансформацій у зовнішньому середовищі [31].

Основними складовими формування державної політики у сфері продовольчої безпеки є самозабезпеченість, незалежність, доступність та яксть [38] (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Основні складові формування державної політики у сфері продовольчої безпеки [38]

Продовольча безпека держави є важливою складовою частиною економічної безпеки (рис. 1.7), яка в свою чергу є частиною національної безпеки і оборони України [39].

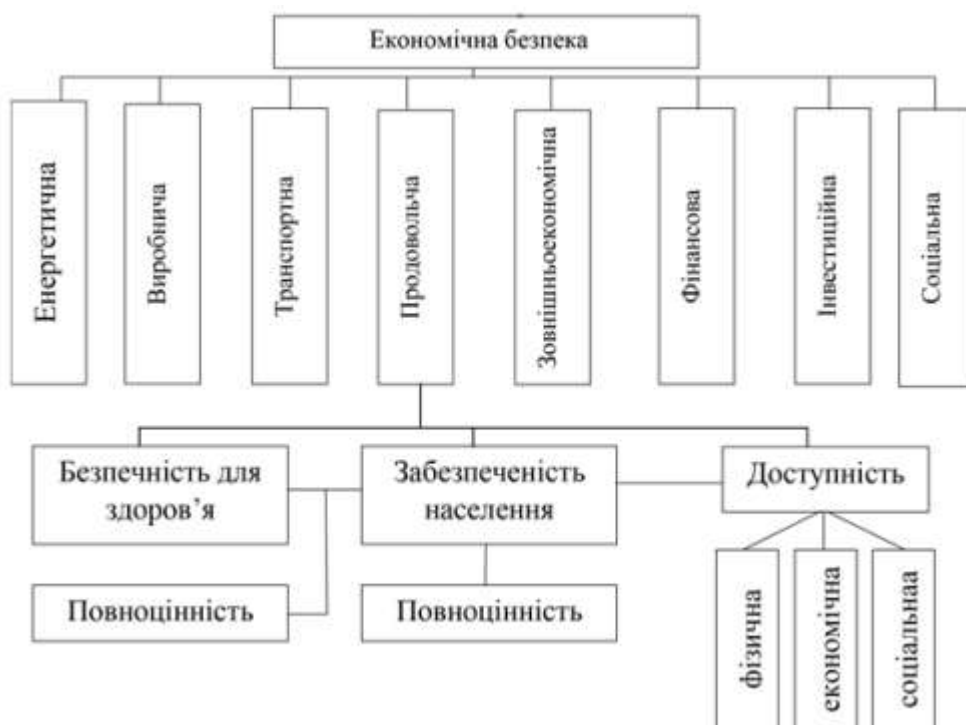

Рис. 1.7. Продовольча безпека в структурі економічної безпеки держави [1]

Згідно «Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки», продовольча безпека визначається:

- 1) добовою енергетичною цінністю раціону людини;

- 2) забезпеченням раціону людини основними видами продуктів;
- 3) достатністю запасів зерна у державних ресурсах;
- 4) економічною доступністю продуктів;
- 5) диференціацією вартості харчування за соціальними групами;
- 6) ємністю внутрішнього ринку окремих продуктів;
- 7) продовольчою незалежністю за окремим продуктом [18].

Розуміння сутності продовольчої безпеки нерозривно пов'язане з забезпеченням життєдіяльності людини, що безпосередньо відображається на стані її здоров'я. Виходячи з цього, дослідники О. В. Кочетков та Р. В. Марков запропонували підхід до оцінки реальної продовольчої ситуації в державі через співставлення фактичних рівнів споживання з граничними межами споживання.

З цією метою вчені розробили систему класифікації рівнів продовольчого забезпечення населення, яка базується на принципі відповідності продовольчого забезпечення таким завданням, як підвищення народжуваності, збереження здоров'я громадян, забезпечення активного способу життя та досягнення максимально можливої в сучасних реаліях середньої тривалості життя.

Відповідно до запропонованої класифікації, виокремлюють сім рівнів продовольчого забезпечення населення в різних країнах світу:

- 1) катастрофічний;
- 2) критичний;
- 3) мінімальний;
- 4) достатній;
- 5) раціональний (нормативний);
- 6) оптимальний;
- 7) перспективний [38] (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Рівні продовольчого забезпечення населення
(побудовано автором за [38])

РОЗДІЛ 2

ФАКТОРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ ОСНОВНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

2.1. Фактори продовольчого споживання населення України

Продовольче споживання населення України формується під впливом комплексу різноманітних факторів, які взаємодіють між собою та визначають структуру, якість і кількість споживаних продуктів харчування. Головними факторами є економічні і соціально-демографічні.

2.1.1. Економічні фактори. До економічних факторів продовольчого споживання відносяться рівень доходів, ціни на продукти харчування (зростання цін на окремі групи продуктів призводить до зменшення їх споживання або заміщення більш дешевими аналогами), рівень безробіття та зайнятості (що впливає на рівень доходів), інфляційні процеси, рівень розвитку агропромислового сектору та обсяги виробництва продуктів харчування тощо.

Рівень доходів є основною детермінантою продовольчого споживання, оскільки визначає купівельну спроможність населення. Але доходи впливають не стільки на загальну кількість споживаних продуктів (адже фізіологічні потреби людини в їжі обмежені), скільки на якісний склад та різноманітність харчового раціону. Зростання доходів призводить до поліпшення структури харчування: збільшується частка високоякісних, екологічно безпечних та натуральних продуктів у раціоні. Урізноманітнюється асортимент споживаних продуктів, зокрема зростає споживання м'яса та м'ясопродуктів, молока та молочних виробів, риби та рибних продуктів, свіжих овочів, фруктів та ягід. Паралельно з цим скорочується питома вага дешевих та енергомістких продуктів – хліба та хлібобулочних виробів, макаронів, картоплі, а також продуктів швидкого

приготування. Така тенденція відображає загальну закономірність: при зростанні добробуту населення відбувається перехід від енергетично насиченого, але поживно збідненого раціону до збалансованого харчування з високим вмістом білків, вітамінів та мінеральних речовин. Це підтверджує пряму залежність між рівнем економічного розвитку та якістю харчування населення [6-8].

В 2020 році обсяг наявних доходів населення України дорівнював 3117891 млн. грн., що в 2,7 разів більше, ніж у 2012 році. В розрахунку на душу населення це склало 74688 грн. (в 3 рази більше) (рис. 2.1). Найвищий рівень доходів на 1 особу мав Київ (практично в 2 рази вище середньоукраїнського показника). Також вище середньоукраїнського рівня мали доходи Дніпропетровська, Запорізька, Одеська, Київська, Полтавська і Харківська області (рис. 2.2). В той же час наявні доходи на душу населення в Луганській і Донецькій областях були критично низькими (в 2,7 та 1,8 разів нижче середньоукраїнського показника) [3; 9].

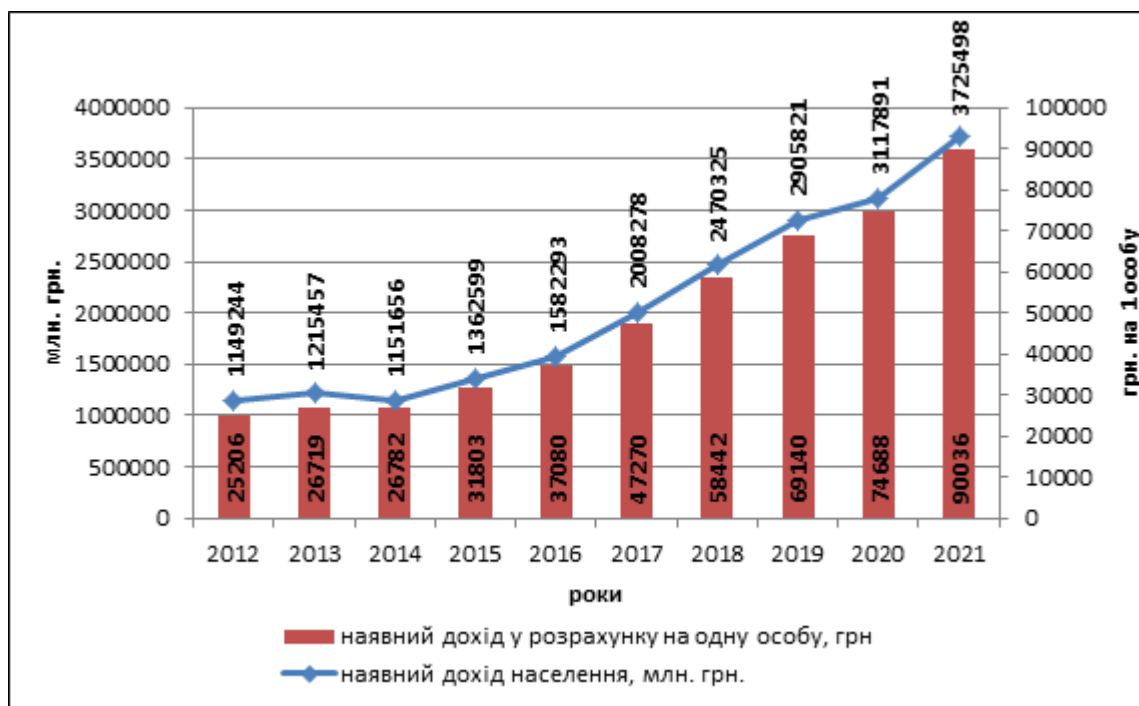

Рис. 2.1. Динаміка наявних доходів населення України в 2012-2021 роках (побудовано автором за [3; 9])

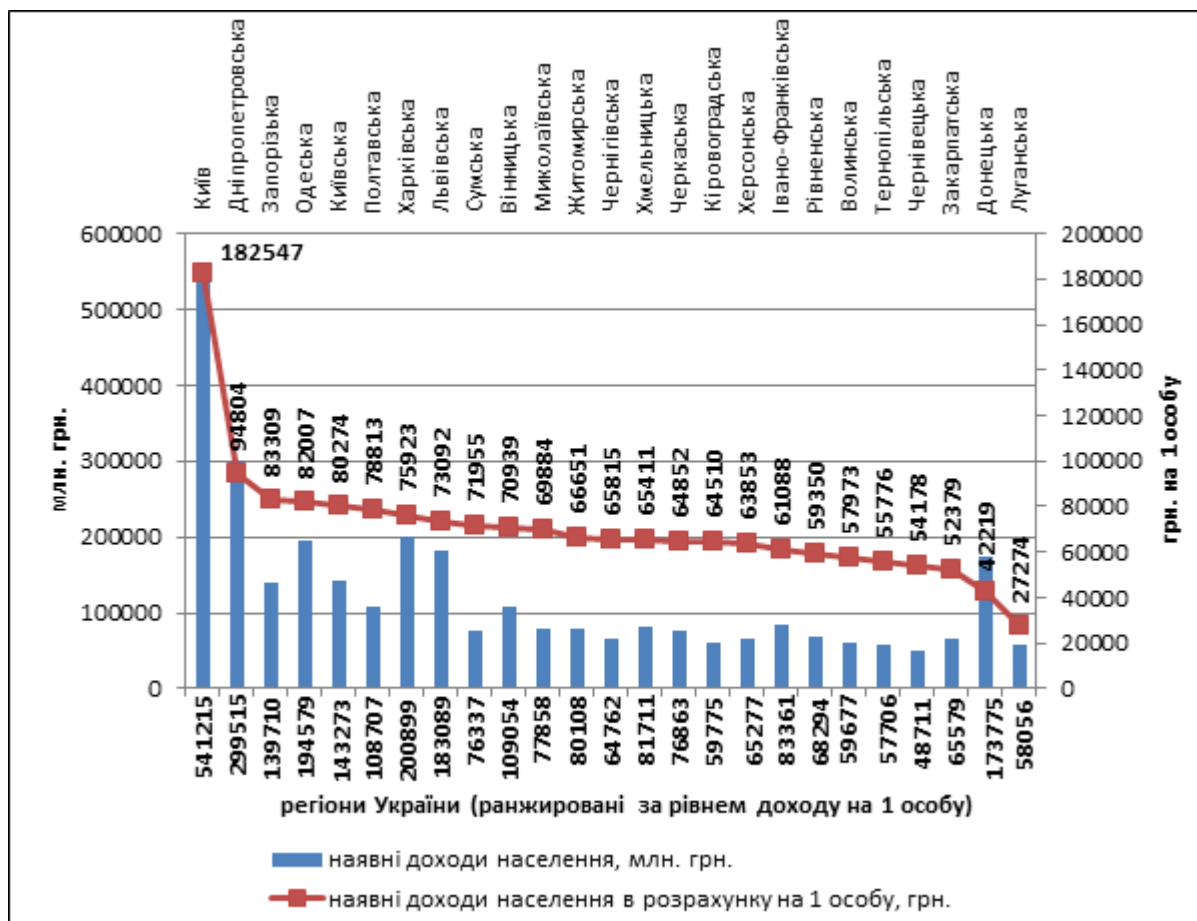

Рис. 2.2. Розподіл регіонів України за рівнем наявних доходів населення в 2020 році (побудовано автором за [3; 9])

В структурі витрат українців харчування є найбільшою категорією – 49,1 % (за ООН порогом бідності є показник у 60 %) [3; 9] (рис. 2.3).

Важливим фактором продовольчого споживання є *рівень розвитку агропромислового сектору та обсяги виробництва продуктів харчування*. Агропромисловий сектор України відіграє ключову роль у забезпеченні національної економічної безпеки, виступаючи одним з найважливіших стратегічних секторів національної економіки. Він гарантує продовольчу самодостатність країни, забезпечує населення основними видами сільськогосподарської продукції власного виробництва. Це створює фундамент для продовольчої безпеки держави, зменшує залежність від імпорту критично важливих продуктів харчування та сприяє стабільності цін на внутрішньому ринку. Водночас аграрний сектор формує значну частину валютних надходжень до бюджету країни завдяки експорту зерна, олійних

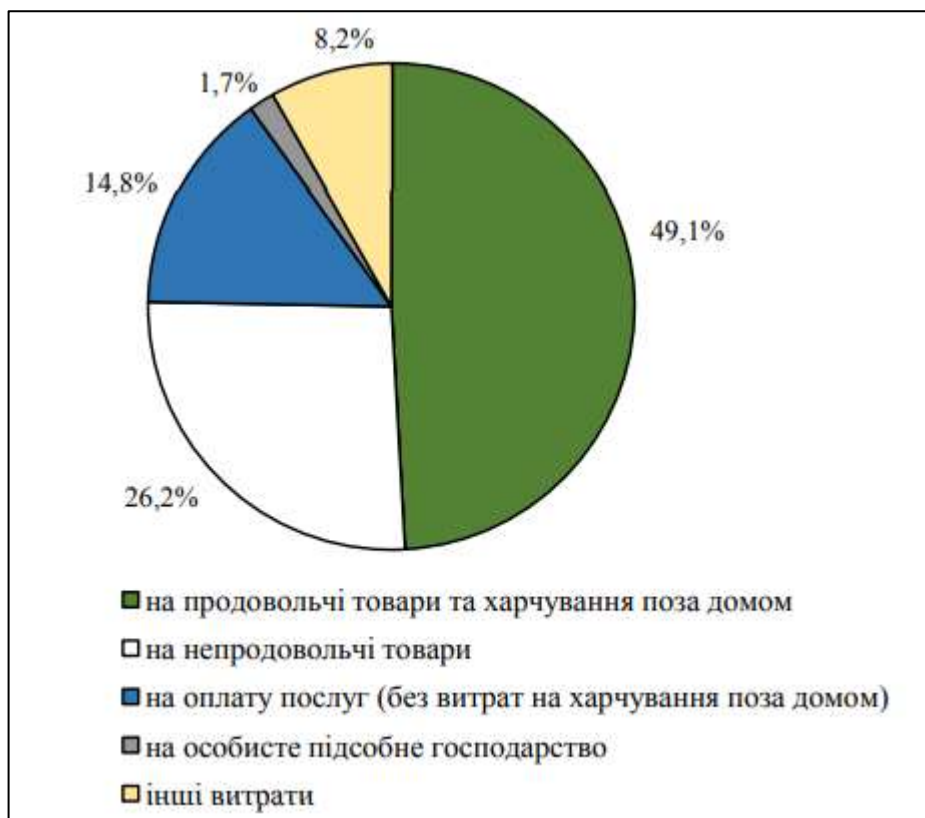

Рис. 2.3. Структура грошових витрат домогосподарств України в 2020 році [3; 9]

культур та іншої сільськогосподарської продукції, що підтверджує його стратегічне значення не лише для внутрішнього споживання, але й для економічного розвитку України в цілому [4]. Виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції в Україні в 2020 році показано на рис. 2.4.

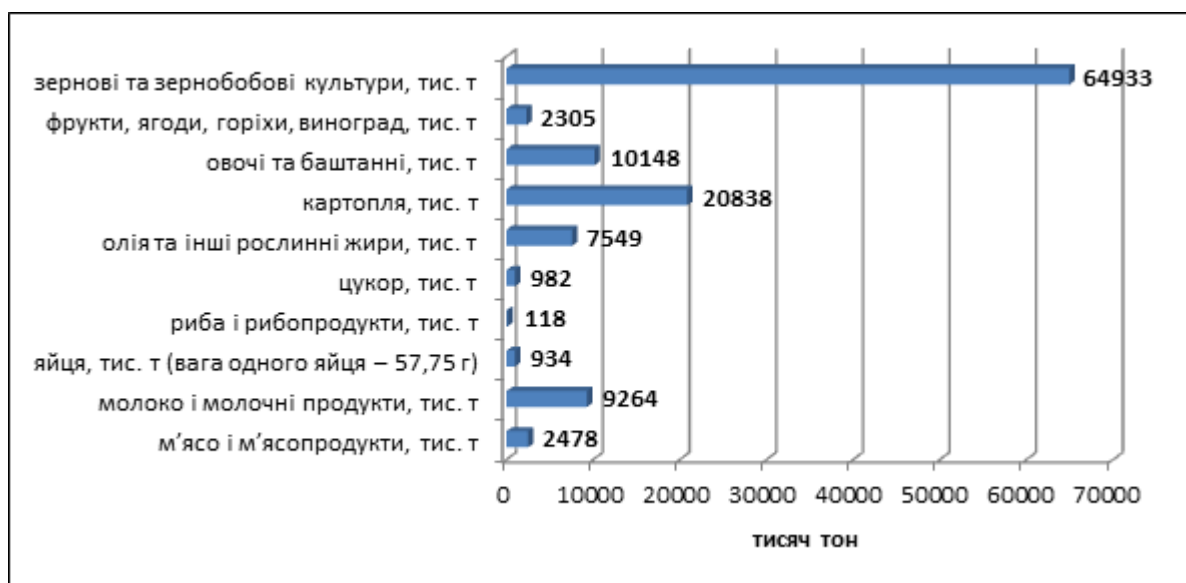

Рис. 2.4. Виробництво основних продуктів харчування в Україні в 2020 році (побудовано автором за [9; 32])

Співвідношення виробництва і внутрішнього споживання українцями основних продуктів харчування в 2020 році говорить про те, що Україна повністю самозабезпечена всіма продуктами окрім фруктів, ягід, винограду та молока і молокопродуктів (рис. 2.5).

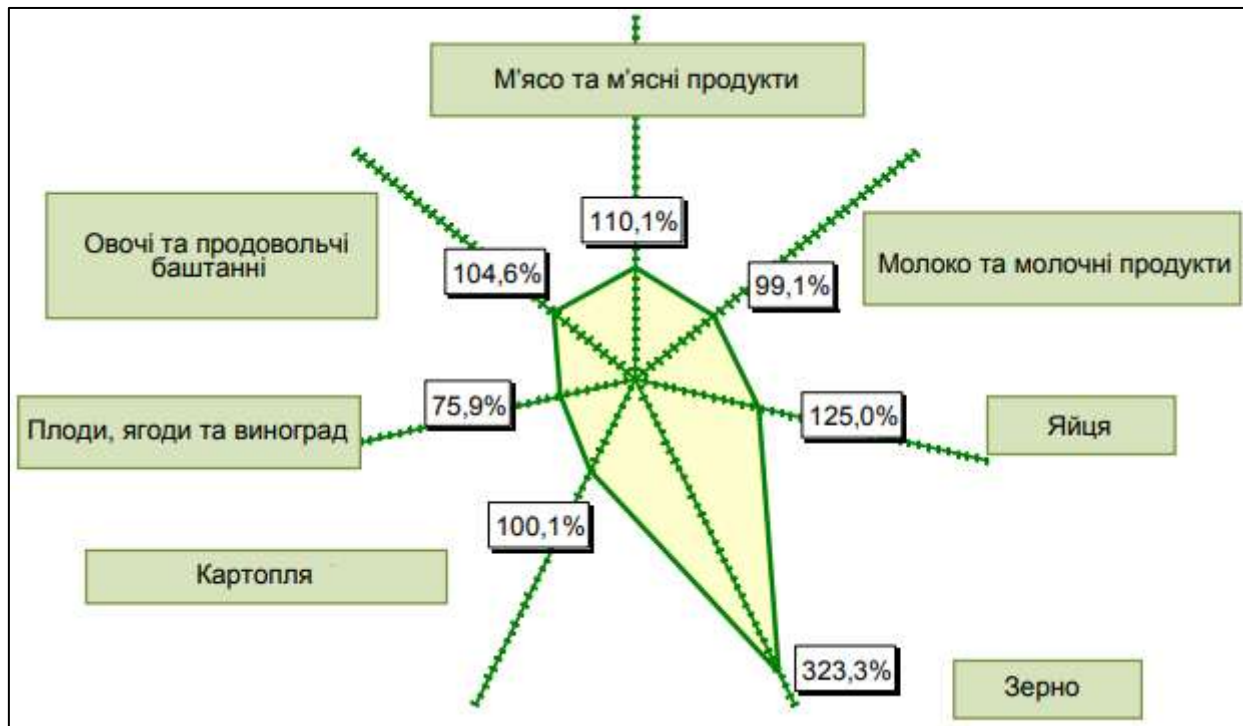

Рис. 2.5. Рівень самозабезпеченості України основними видами продовольства у 2020 році [9; 32]

2.1.2. Соціально-демографічні фактори. До соціально-демографічних факторів продовольчого споживання відносяться статеві-віковий склад населення, рівень освіти, тип місцевості (сільський чи міський) тощо.

Вікова структура населення суттєво впливає на харчові потреби та переваги. Діти та люди похилого віку мають знижені енергетичні потреби порівняно з дорослим населенням працездатного віку, що зумовлено особливостями метаболізму та рівнем фізичної активності. Відповідно, добова потреба в калоріях у цих вікових категорій є меншою, що відображається на загальних обсягах споживання продуктів харчування. Тому в регіонах з високою часткою дітей до 15 років та осіб старше 65 років (рис. 2.6) загальний рівень продовольчого споживання може бути об'єктивно нижчим через демографічні особливості населення. Така ситуація не

обов'язково свідчить про погіршення продовольчого забезпечення, а може відображати природну вікову структуру споживання.

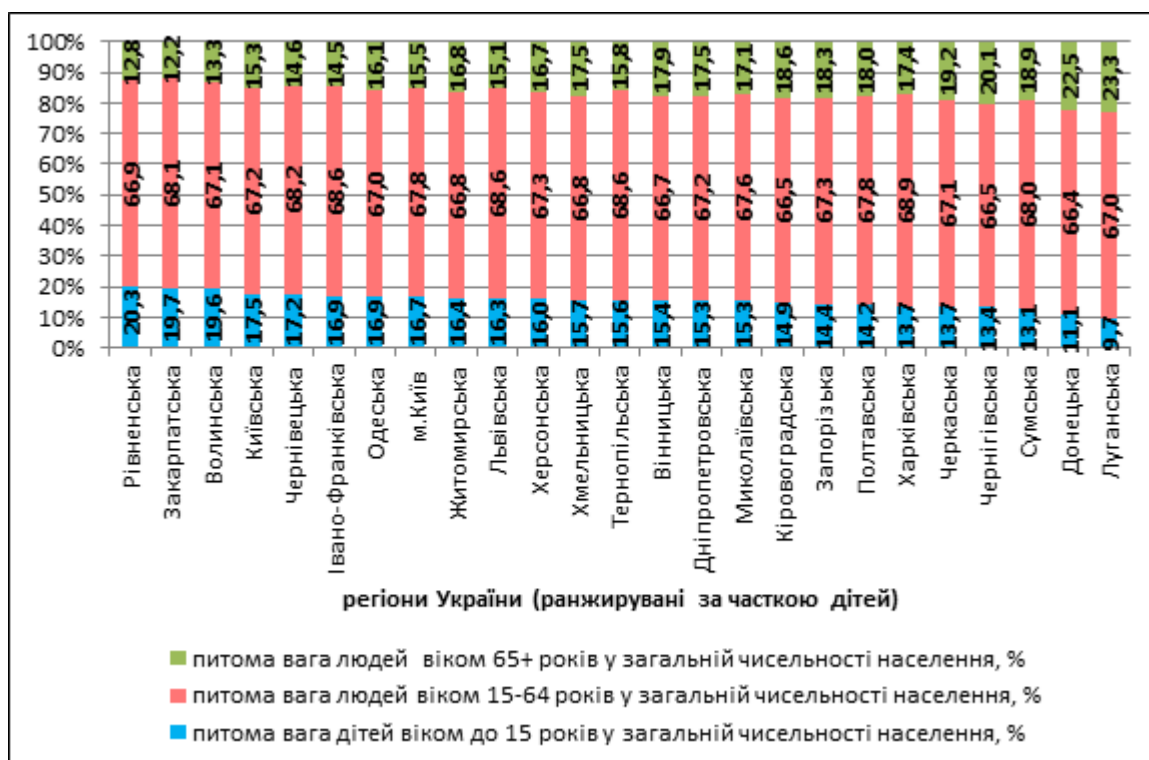

Рис. 2.6. Розподіл регіонів України за віковою структурою населення в 2020 році, % (побудовано автором за [9; 27])

Однак слід враховувати, що незважаючи на менші кількісні потреби, якісні вимоги до харчування дітей та людей похилого віку часто є вищими. Діти потребують продуктів, багатих на білки, вітаміни та мінерали для забезпечення росту і розвитку, а люди похилого віку – легкозасвоюваних і збалансованих продуктів, що враховують вікові зміни організму та наявність хронічних захворювань.

Отже, старіння населення України (питома вага дітей до 15 років у загальній чисельності населення країни протягом 1990-2022 років зменшилася з 21,5 % до 14,9 %, а питома вага людей 65+ років – збільшилася з 12 % до 17,6 % (рис. 2.7), середній вік населення за цей період зріс з 35,6 до 42,2 років [9; 27]) створює додаткові виклики для системи продовольчого забезпечення країни, оскільки люди похилого віку часто мають обмежені фінансові можливості та специфічні харчові потреби.

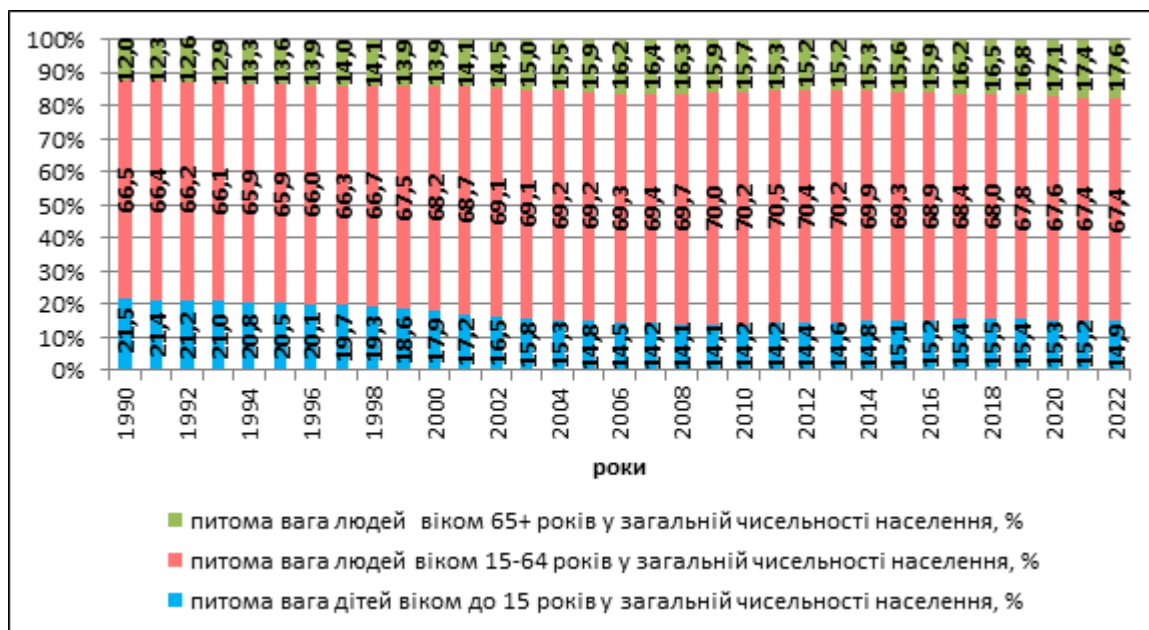

Рис. 2.7. Динаміка вікової структури населення України в 1990-2022 роках (побудовано автором за [9; 20])

Певним чином на продовольче споживання впливає **статева структура населення**, адже жінки в цілому споживають менше продуктів харчування за обсягом, проте більше – за енергетичною цінністю, ніж чоловіки. Жінки частіше звертають увагу на калорійність продуктів та їх вплив на здоров'я, тоді як чоловіки споживають більше м'яса та менше фруктів і овочів. Співвідношення чоловіків і жінок в Україні в 2020 році складало 46,3 % на 53,7 %, і ця різниця протягом 1990-2020 років була досить сталою (в 1990 році статеве співвідношення складало 46,2 % на 53,8 %) (рис. 2.8). В регіональному аспекті статеві структура населення має помітні відмінності. Так, частка чоловіків коливається від 45,4 % у Донецькій області до 48,1 % в Закарпатській області (рис. 2.9) [9; 27].

Ще одним фактором продовольчого споживання є **рівень урбанізації**. Так, спостерігається суттєва різниця в споживанні продуктів харчування між міською і сільською місцевостями. Сільські жителі більше споживають молока і молокопродуктів, риби і рибопродуктів, цукру, олії та інших рослинних жирів, картоплі, овочів і баштанних культур, хлібу і хлібопродуктів, а міські – м'яса і м'ясопродуктів, фруктів, ягід, горіхів та винограду, яєць (рис. 3.2).

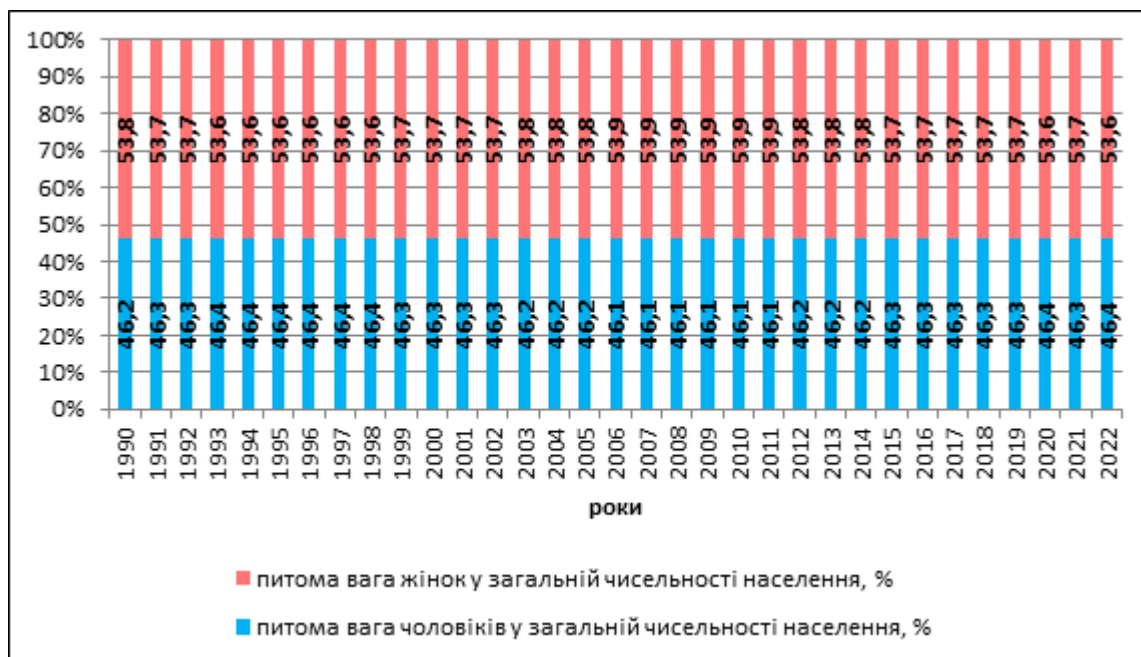

Рис. 2.8. Динаміка статевої структури населення України в 1990-2022 роках (побудовано автором за [9; 20])

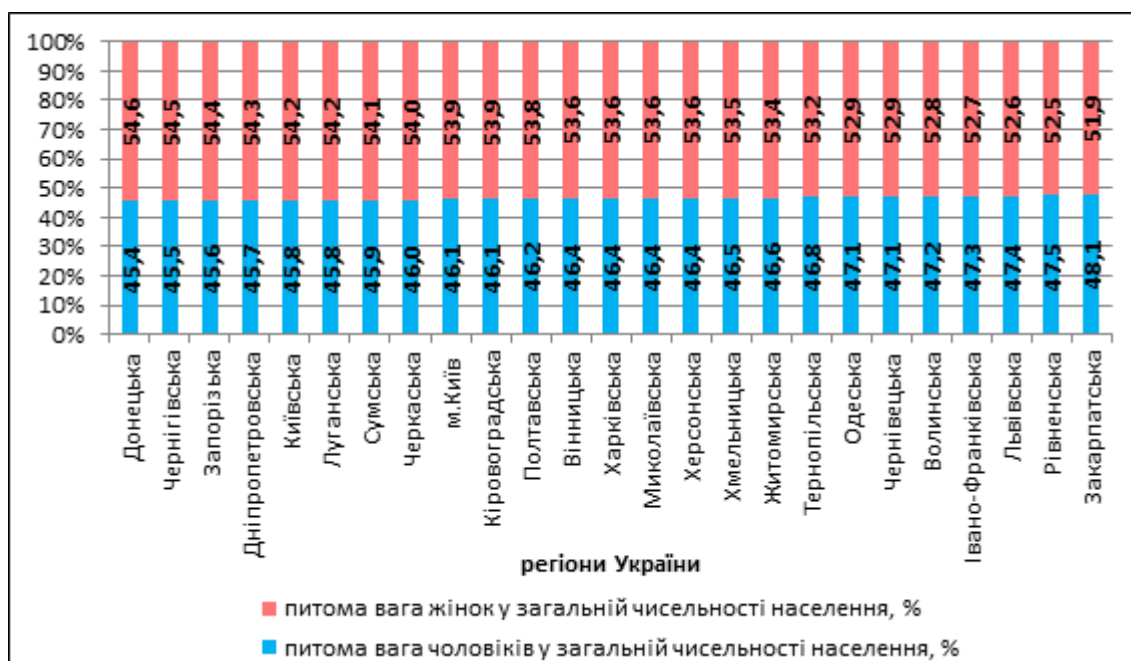

Рис. 2.9. Розподіл регіонів України за статевою структурою населення в 2020 році, % (побудовано автором за [9; 27])

Це можна пояснити різними причинами: економічними (вищий рівень доходів у містах, можливості власного виробництва в селах за рахунок ведення особистих підсобних господарств); інфраструктурними (у містах краща торговельна мережа з широким асортиментом харчових продуктів); культурно-традиційними (сільська кухня традиційно базується на простих,

ситних продуктах – картоплі, хлібі, молочних продуктах; фізично важча праця в сільській місцевості потребує більшої калорійності їжі); соціально-демографічними (сільське населення старше, з більш консервативними харчовими звичками; нижчий рівень освіти селян може впливати на знання про здорове харчування); технологічними та побутовими (в селах приватні будинки з погребями і льогами дозволяють зберігати картоплю, овочі, консерви; селяни звикли до заморожування та консервування врожаю, менше використовують напівфабрикати та готові страви) тощо.

Україна – високоурбанізована країна (рівень урбанізації в 2020 році склав 69,3 %, що на 2,4 % вище, ніж у 1990 році [9; 21]) (рис. 2.10), проте між регіонами спостерігаються суттєві відмінності. Серед областей України найвищий рівень урбанізації характерний для Донецької, Луганської, Дніпропетровської та Харківської областей (вище 80 %). В п'яти областях переважає сільське населення (Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська та Рівненська області) (рис. 2.11).

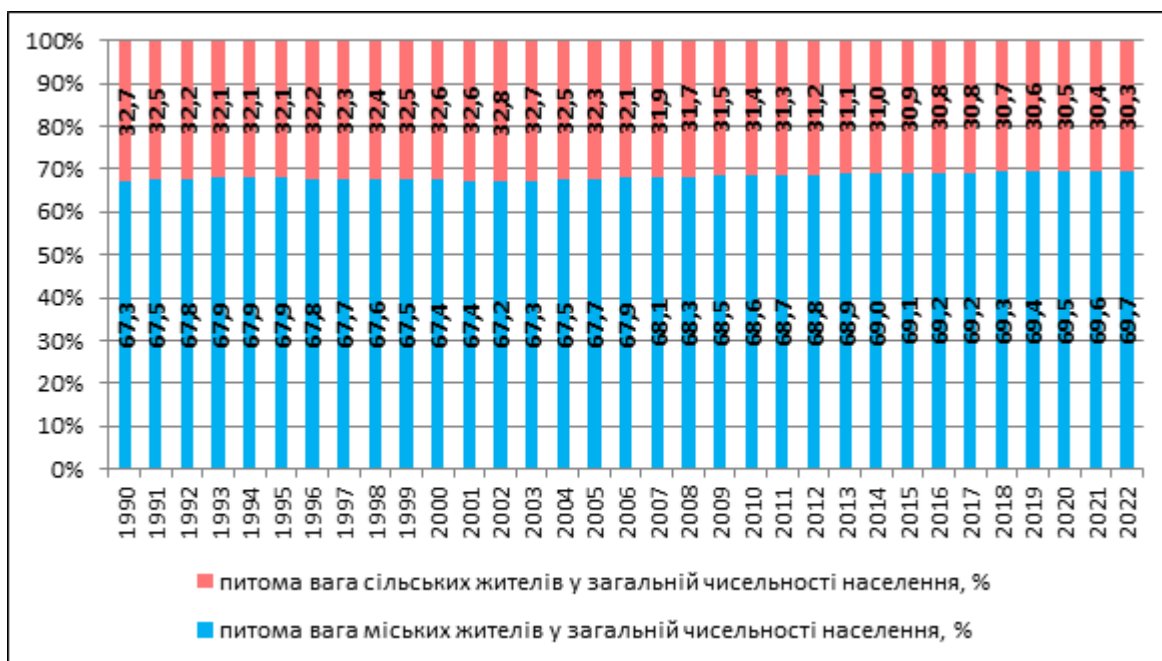

Рис. 2.10. Динаміка структури населення України по типу місцевості 1990-2022 роках (побудовано автором за [9; 20])

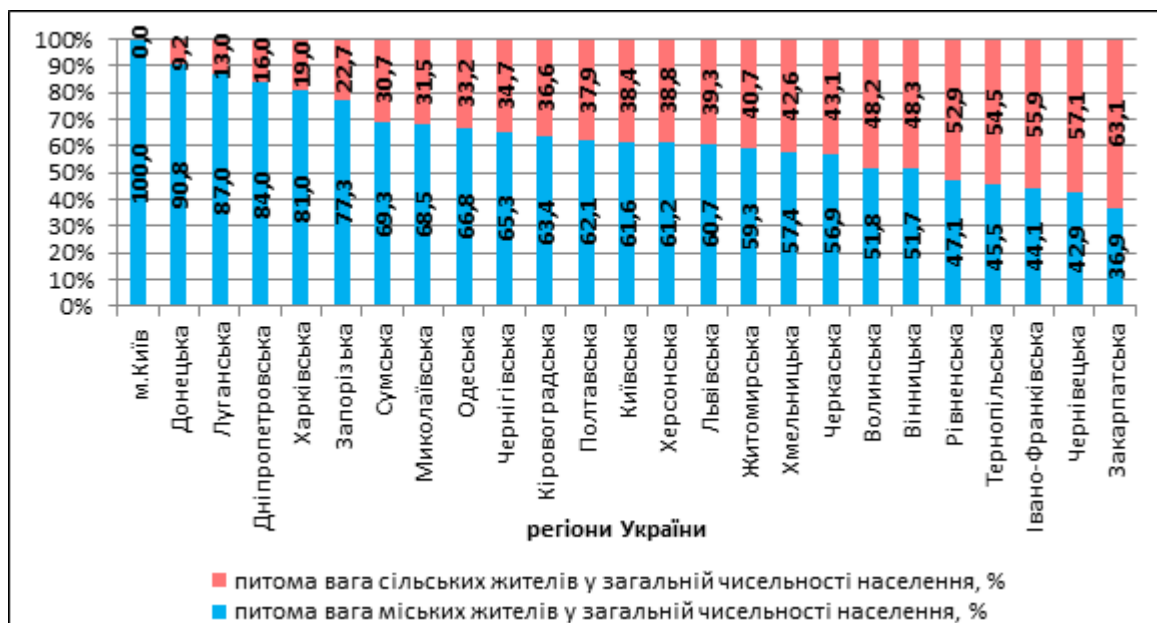

Рис. 2.11. Розподіл регіонів України за структурою населення по типу місцевості в 2020 році, % (побудовано автором за [9; 27])

2.1.3. Інші фактори. Також на продовольче споживання населення впливають *рівень освіти* (вищий рівень освіти корелює з кращою якістю харчування, більшим споживанням фруктів, овочів та продуктів з високою поживною цінністю), *структура зайнятості населення* (працівники, зайняті важкою фізичною працею, мають підвищені енергетичні потреби для відновлення витрачених сил, що вимагає більшої кількості калорійної їжі та збільшеної енергетичної цінності раціону; тому в регіонах з розвиненою важкою промисловістю, інтенсивним сільськогосподарським виробництвом, гірничодобувною галуззю та деякими іншими сферами з високими фізичними навантаженнями може спостерігатися об'єктивно вищий рівень споживання продуктів харчування), *релігійні фактори* (деякі релігії забороняють вживати в їжу певні харчові продукти, християнські пости призводять до сезонних змін у споживанні м'ясних та молочних продуктів) (рис. 2.12), *етнічний склад населення* (існують певні етнічні особливості споживання населенням різних продуктів харчування) (рис. 2.13), *психологічні та поведінкові фактори* (сучасні тенденції здорового харчування, вегетаріанство, органічні продукти впливають на споживчі переваги, особливо серед молодого та освіченого населення), *технологічні*

фактори (впровадження нових технологій виробництва та переробки харчових продуктів розширює асортимент доступних продуктів та може впливати на їх поживну цінність) [6-8] тощо.

Рис. 2.12. Релігійна самоідентифікація населення України в 2020-2021 роках, згідно всеукраїнського опитування громадської думки, яке проводив Київський міжнародний інститут соціології [26]

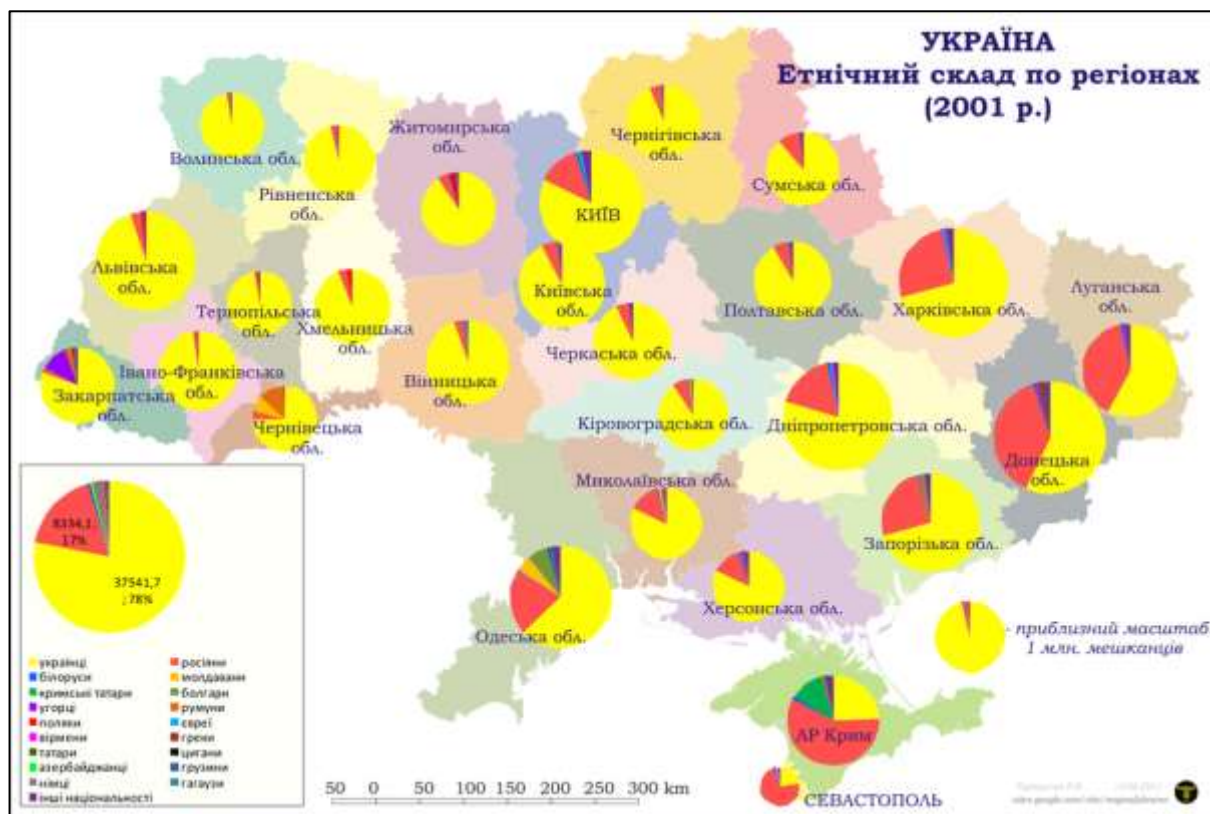
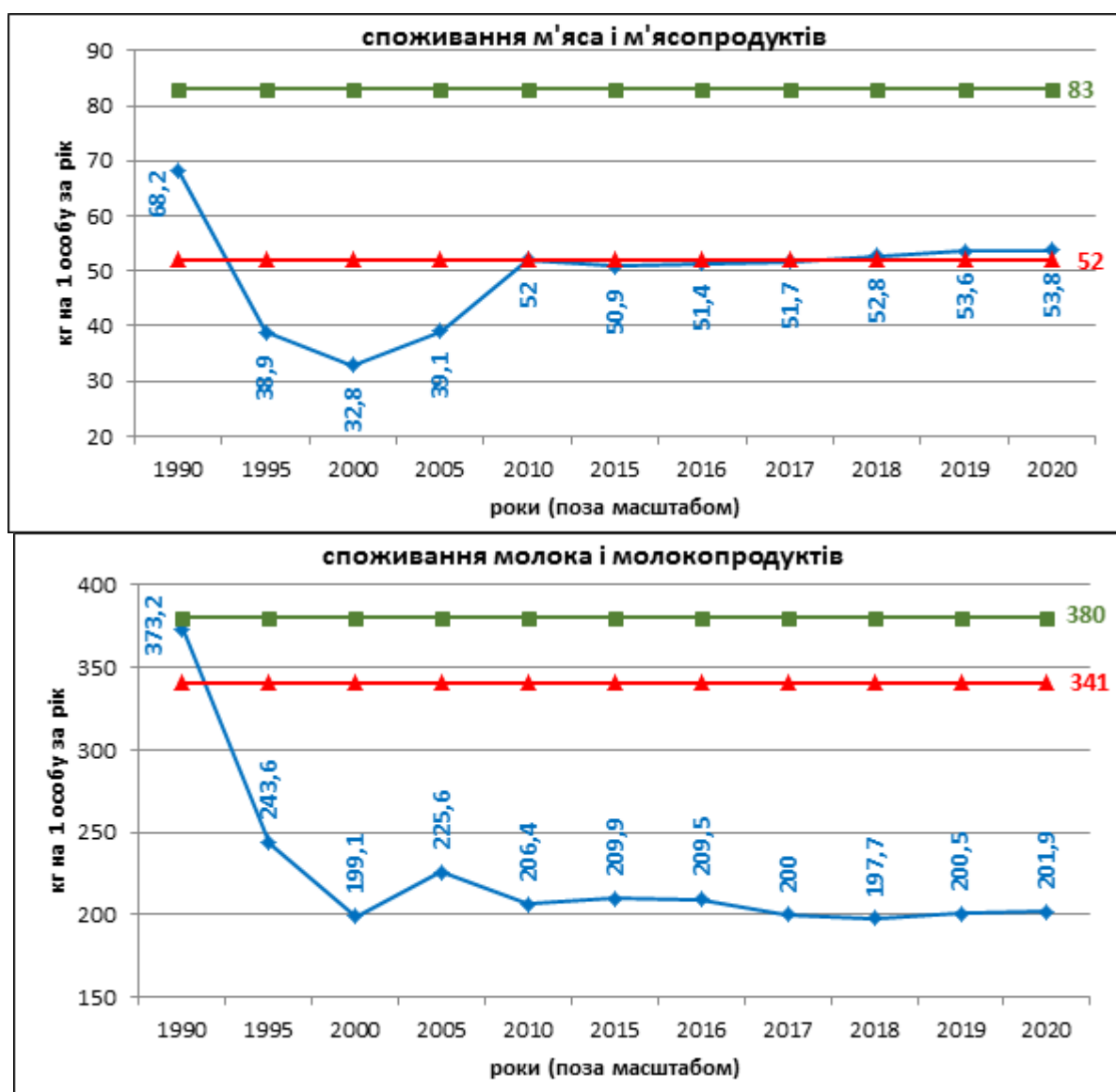
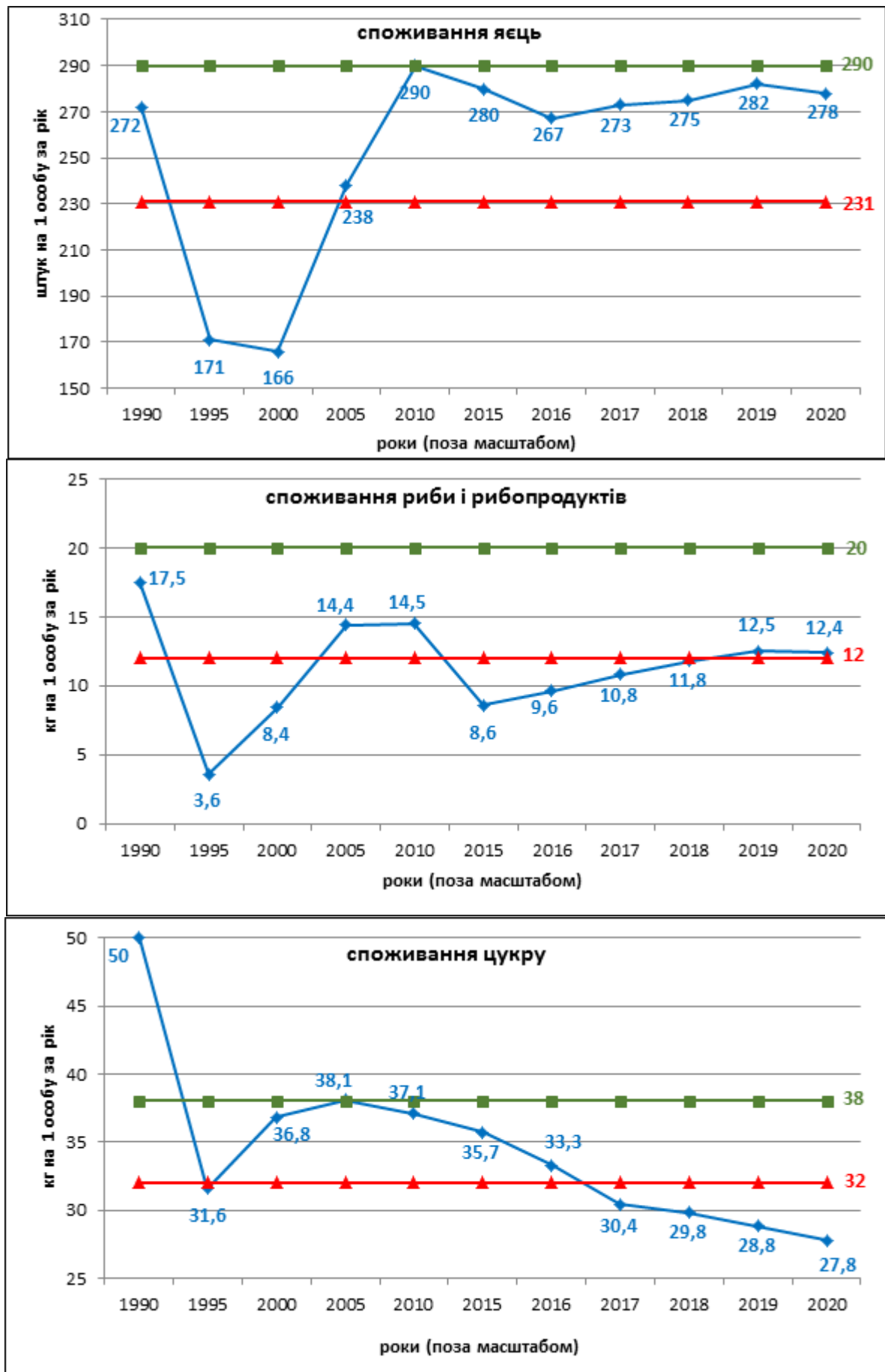

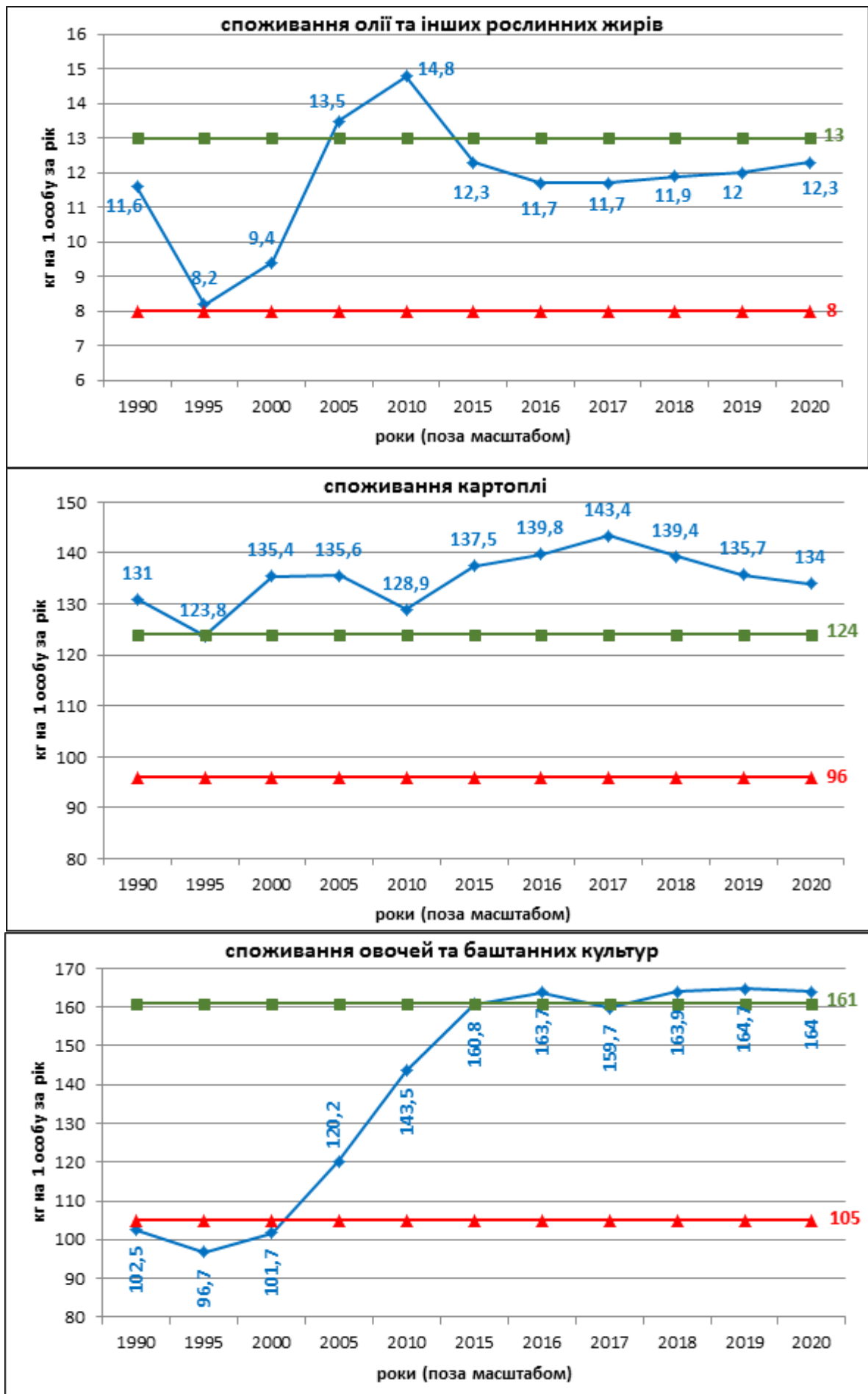
Рис. 2.13. Етнічний склад населення України згідно Всеукраїнського перепису населення 2001 року [22]

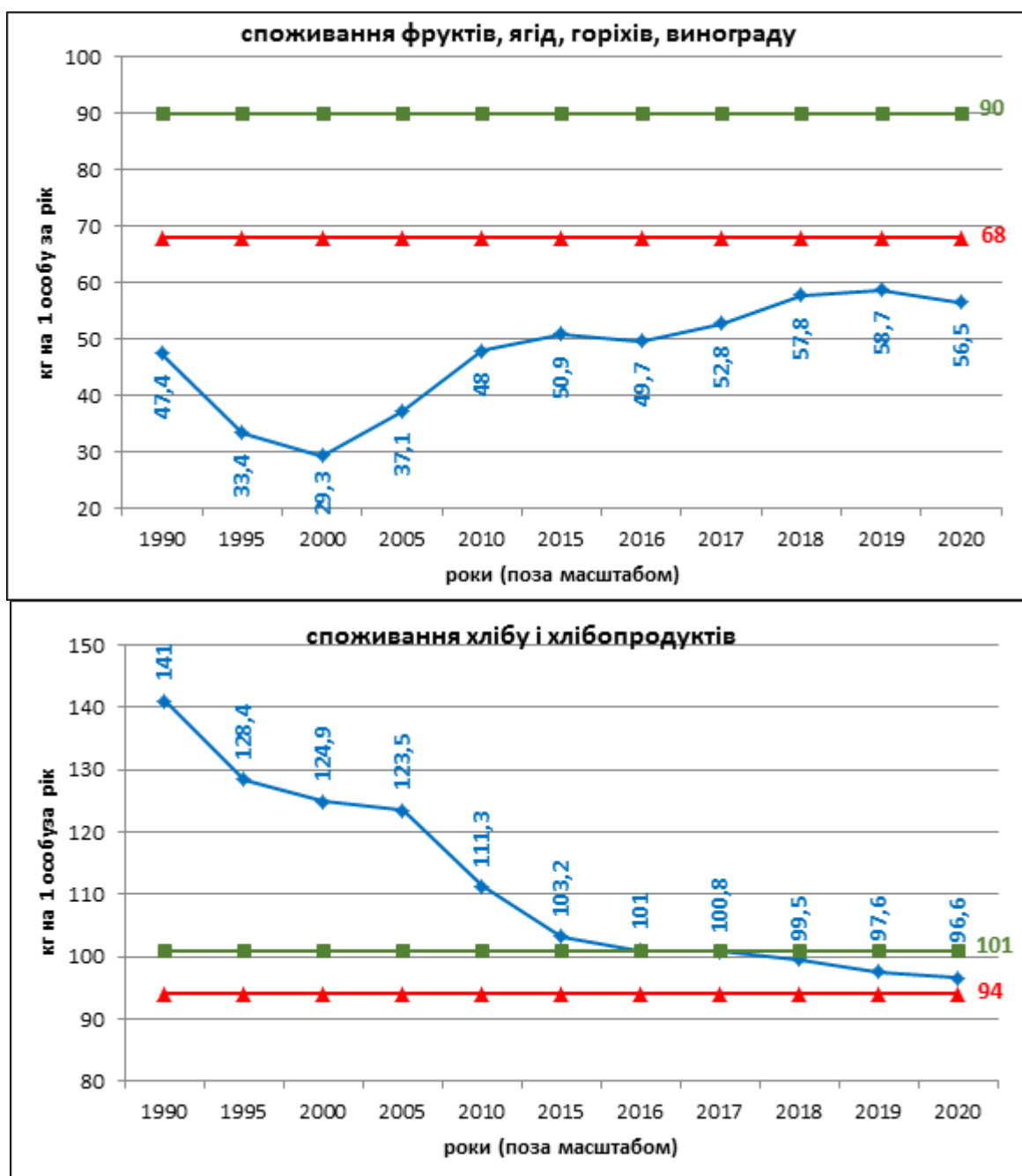
2.2. Структурно-динамічні особливості споживання населенням України основних продуктів харчування

Згідно статистичним даним, основними продуктами харчування для українців є м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молочні продукти; яйця; риба і рибопродукти; цукор, олія та інші рослинні жири; картопля; овочі та баштанні культури; фрукти, ягоди, горіхи, виноград; хліб і хлібні продукти [9]. Динаміку споживання даних продуктів населенням України протягом 1990-2020 років представлено на рис. 2.14 та в табл. 2.1.

- ◆ споживання продукту харчування, кг (для яєць штук) на 1 особу за рік
- раціональні норми споживання продукту харчування, кг (для яєць штук) на 1 особу за рік
- ▲ мінімальні норми споживання продукту харчування, кг (для яєць штук) на 1 особу за рік

Рис. 2.14. Динаміка споживання населенням України основних продуктів харчування в 1990-2020 роках (побудовано автором за [2; 9])

Таблиця 2.1

Динаміка споживання населенням України основних продуктів харчування в 1990-2020 роках (обраховано і складено автором за [2; 9])

Продукти харчування	Споживання українцями основних продуктів харчування, на 1 особу за рік				Темпи приросту обсягів споживання українцями основних продуктів харчування, %			
	1990	2000	2010	2020	1990-2000	2000-2010	2010-2020	1990-2020
м'ясо і м'ясопродукти, кг	68,2	32,8	52	53,8	-51,9	58,5	3,5	-21,1
молоко і молочні продукти, кг	373,2	199,1	206,4	201,9	-46,7	3,7	-2,2	-45,9
яйця, шт.	272	166	290	278	-39,0	74,7	-4,1	2,2
риба і рибопродукти, кг	17,5	8,4	14,5	12,4	-52,0	72,6	-14,5	-29,1
цукор, кг	50	36,8	37,1	27,8	-26,4	0,8	-25,1	-44,4
олія та інші рослинні жири, кг	11,6	9,4	14,8	12,3	-19,0	57,4	-16,9	6,0
картопля, кг	131	135,4	128,9	134	3,4	-4,8	4,0	2,3
овочі та баштанні, кг	102,5	101,7	143,5	164	-0,8	41,1	14,3	60,0
фрукти, ягоди, горіхи, виноград, кг	47,4	29,3	48	56,5	-38,2	63,8	17,7	19,2
хліб і хлібні продукти, кг	141	124,9	111,3	96,6	-11,4	-10,9	-13,2	-31,5

З рис. 2.14 та табл. 2.1 видно, що в перше десятиліття незалежної України споживання населенням практично всіх продуктів харчування різко скоротилося, зокрема, м'яса і м'ясопродуктів та риби і рибопродуктів – в 2,1 разів; молока і молокопродуктів – в 1,9 разів; фруктів, ягід, горіхів, винограду та яєць – в 1,6 разів. Тільки споживання картоплі демонструвало позитивну динаміку, незначно збільшившись на 3,4 %. Зазначені тенденції обумовила насамперед глибока економічна криза в новоствореній державі, яка призвела до зниження купівельної спроможності населення та погіршення стану агропромислового сектору [6-8].

В наступне десятиліття бачимо покращення ситуації з продовольчим споживанням українців. В 2000-2010 роках зросло споживання населенням всіх продуктів, окрім картоплі та хлібу й хлібопродуктів. Тенденція до скорочення споживання картоплі та хлібу й хлібопродуктів серед населення зумовлена переважно оптимізацією раціону харчування українців, а не зменшенням їх виробництва чи високою вартістю, адже фактичне споживання цих продуктів у досліджуваний період значно перевищувало раціональні норми [6-8].

В 2010-2020 роках знову переважають негативні тенденції. З десяти категорій основних продуктів харчування зменшення споживання було характерним для шести – молока і молокопродуктів; яєць; риби і рибопродуктів; цукру; олії та інших рослинних жирів; хлібу і хлібопродуктів (табл. 2.1).

Якщо говорити за весь період незалежності України, то бачимо, що в 1990-2020 роках негативна динаміка споживання населенням характерна для м'яса і м'ясопродуктів; молока і молокопродуктів; риби і рибопродуктів; цукру та хлібу й хлібопродуктів (табл. 2.1). Скорочення споживання перших трьох позицій обумовлена як високою вартістю продукції, так і кризовими явищами в тваринництві і рибництві України. Скорочення споживання цукру та хлібу й хлібопродуктів більше пов'язане з раціоналізацією харчування українців [6-8].

Аналізуючи споживання населенням основних продуктів харчування в 2020 році (рис. 2.15), слід зазначити, що в порівнянні з раціональними нормами споживання спостерігається недоспоживання українцями всіх продуктів, окрім картоплі та овочів і баштанних культур. У той час як переспоживання овочів і баштанних культур – це позитивний момент, надмірне споживання картоплі, особливо смаженої, в поєднанні з низькою фізичною активністю – це серйозна проблема, яка може призвести до надлишкової ваги і, відповідно, провокувати хвороби серця, цукровий діабет тощо.

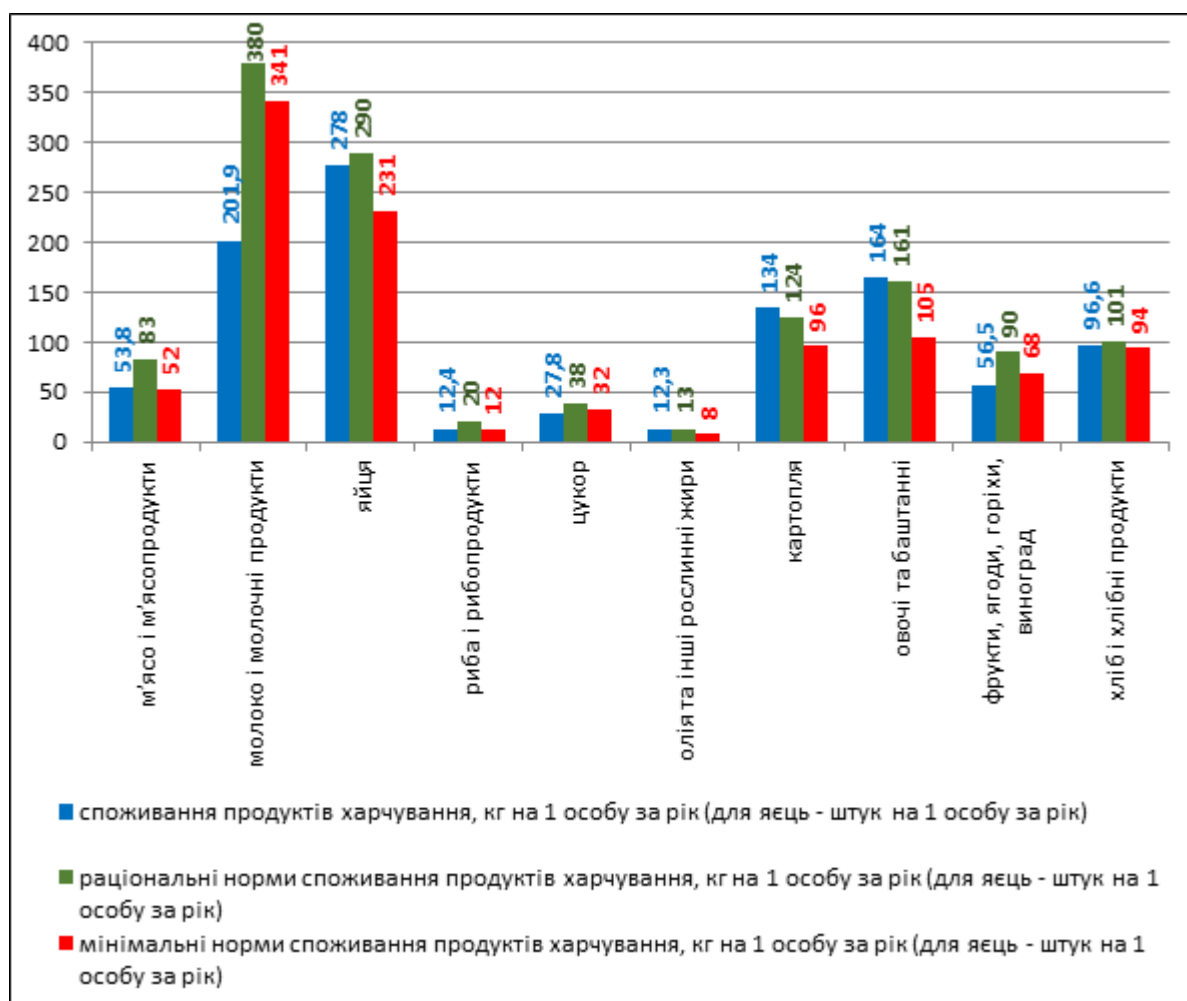

Рис. 2.15. Споживання основних продуктів харчування населенням України в 2020 році (побудовано автором за [2; 9])

Відношення фактичного рівня споживання основних харчових продуктів на одну особу до науково обґрунтованих норм здорового харчування називається **показником достатності продовольчого споживання** (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Показник достатності продовольчого споживання населення України в 2020 році (обраховано і складено автором за [2; 9])

Продукти харчування	Споживання продуктів харчування, кг на 1 особу за рік (для яєць – штук на 1 особу за рік)			Показник достатності продовольчого споживання
	фактичне	раціональні норми	мінімальні норми	
м'ясо і м'ясопродукти	53,8	83	52	0,65

Продовження табл. 2.2

молоко і молочні продукти	201,9	380	341	0,53
яйця, шт.	278	290	231	0,96
риба і рибопродукти	12,4	20	12	0,62
цукор	27,8	38	32	0,73
олія та інші рослинні жири	12,3	13	8	0,95
картопля	134	124	96	1,08
овочі та баштанні культури	164	161	105	1,02
фрукти, ягоди, горіхи, виноград	56,5	90	68	0,63
хліб і хлібні продукти	96,6	101	94	0,96

Навіть порівнюючи з мінімальними нормами споживання в 2020 році спостерігається недоспоживання українцями молока і молокопродуктів, цукру та фруктів, ягід, горіхів, винограду. Найбільше занепокоєння викликають дуже низькі обсяги споживання українцями молока і молокопродуктів, адже ці продукти є джерелом кальцію, білків високої біологічної цінності, вітамінів групи В, А, D, пробіотиків тощо.

Продукти харчування покривають добову енергетичну потребу організму людини. Міністерство охорони здоров'я України розробило і затвердило нормативи фізіологічних потреб населення в основних харчових речовинах та енергії, диференційовані за віковими групами дітей, категоріями працездатного населення (з урахуванням фізичного навантаження професійної діяльності), статтю та віком (табл. 2.3).

Добова норма калорій для різних груп населення [46]

Вік (років)	Малорухливий (сидячий) спосіб життя (ккал)		Помірна активність (ккал)		Висока активність (ккал)	
	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
0-3	1000	1000	1000-1400	1000-1400	1000-1400	1000-1400
4-8	1200-1400	1200-1400	1400-1600	1400-1600	1600-2000	1400-1800
9-13	1600-2000	1400-1600	1800-2200	1600-2000	2000-2600	1800-2200
14-18	2000-2400	1800	2400-2800	2000	2800-3200	2400
19-30	2400-2600	1800-2000	2600-2800	2000-2200	3000	2400
31-50	2200-2400	1800	2400-2600	2000	2800-3000	2200
От 51	2000-2200	1600	2200-2400	1800	2400-2800	2200

Динаміка калорійності середньодобового раціону населення України протягом 1990-2020 років показана на рис. 2.16. В 2020 році калорійність середньодобового раціону українця становила 2674 ккал, що на 174 ккал перевищує граничний критерій (за ООН порогом бідності є душевий добовий раціон харчування з енергетичною цінністю, нижчою за 2500 ккал [18]), але на 923 ккал менше, ніж у 1990 році. Таке значне зниження калорійності середньодобового раціону населення (на 34,5 %) можна пояснити кількома факторами: економічними (зниження купівельної спроможності населення порівняно з 1990 роком, зростання цін на продукти харчування, часті економічні кризи), соціально-демографічними (скорочення чисельності населення України майже на 10 млн. осіб, зміна вікової структури та старіння населення, трудова міграція, особливо серед активного працездатного населення), зміною способу життя (перехід до менш фізично активного

способу життя (офісна робота замість фізичної праці), урбанізація та зміна характеру зайнятості, популяризація здорового харчування та контролю ваги) тощо [6-8].

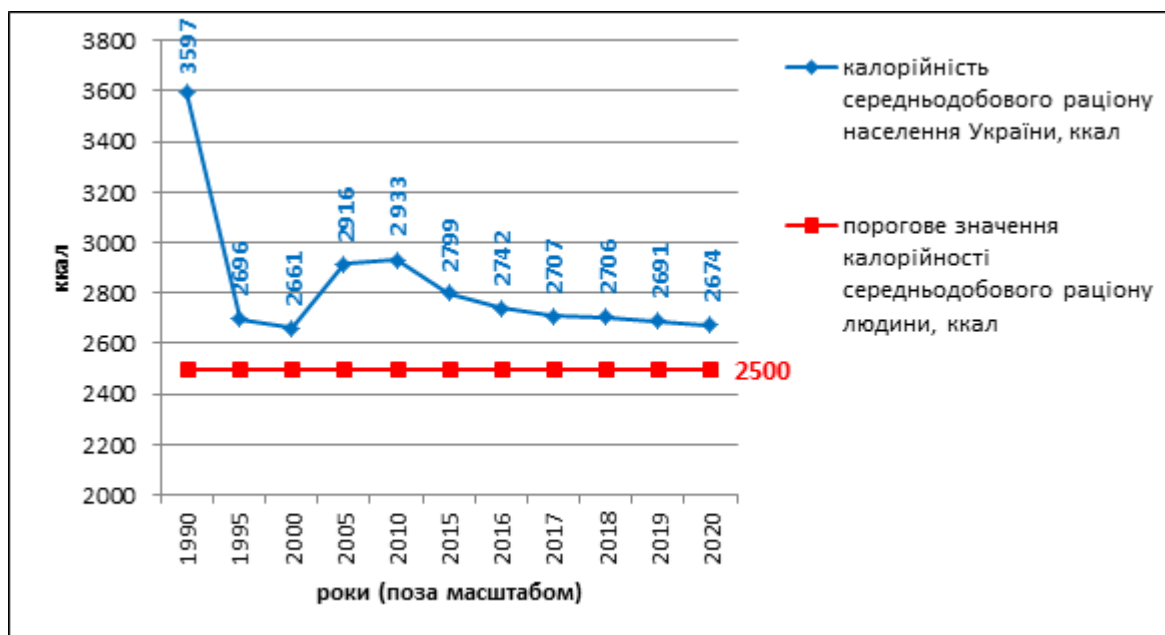
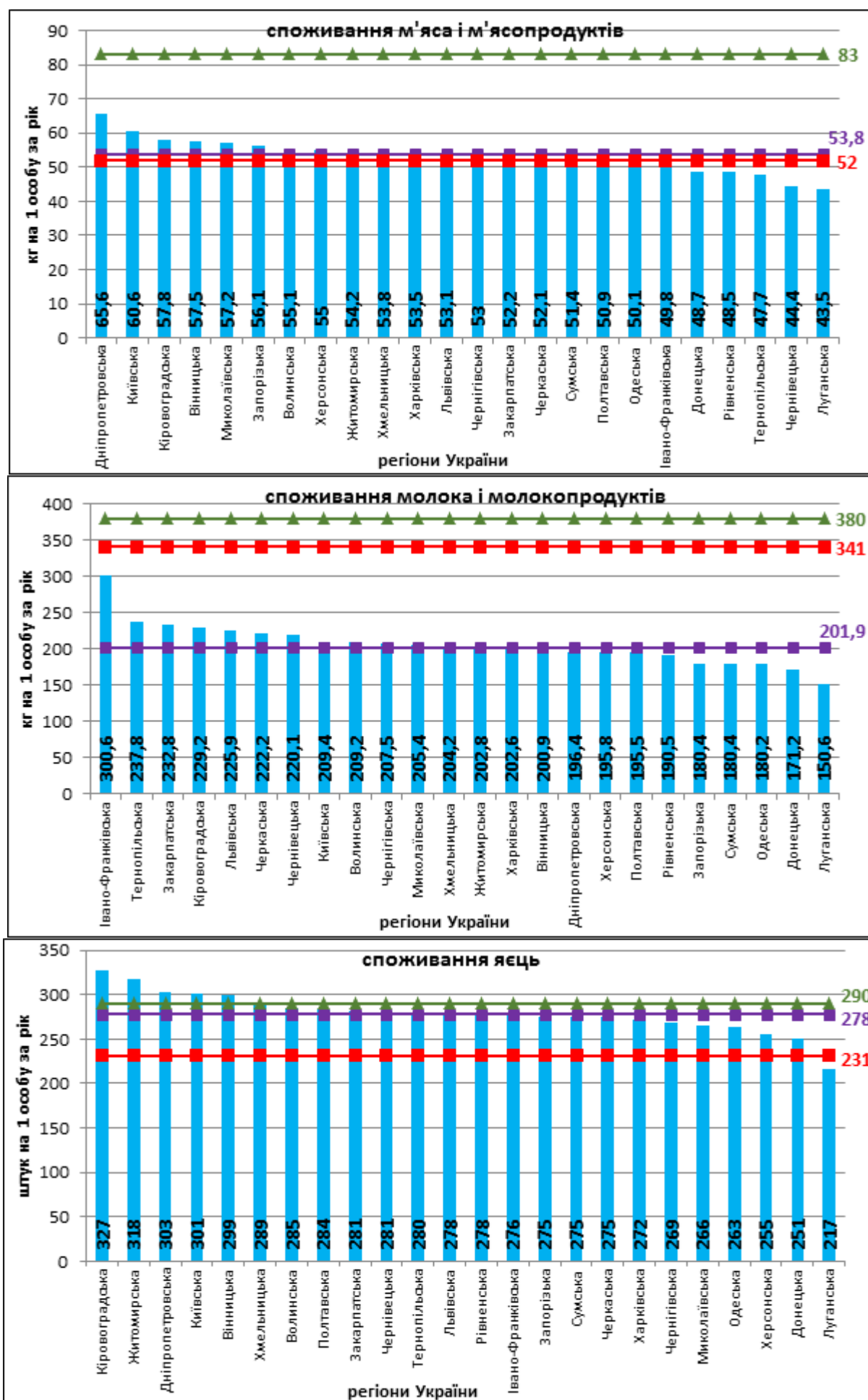
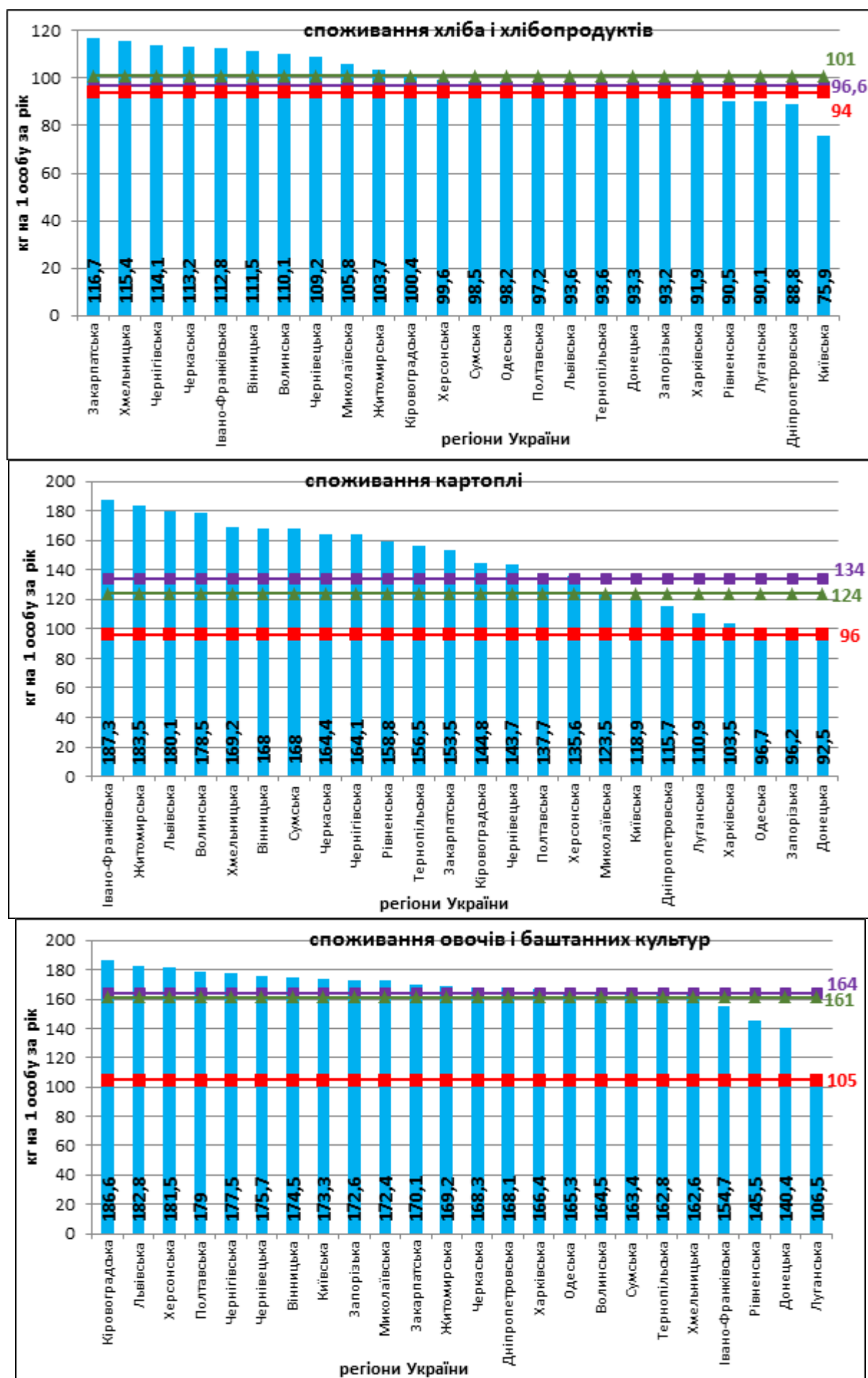

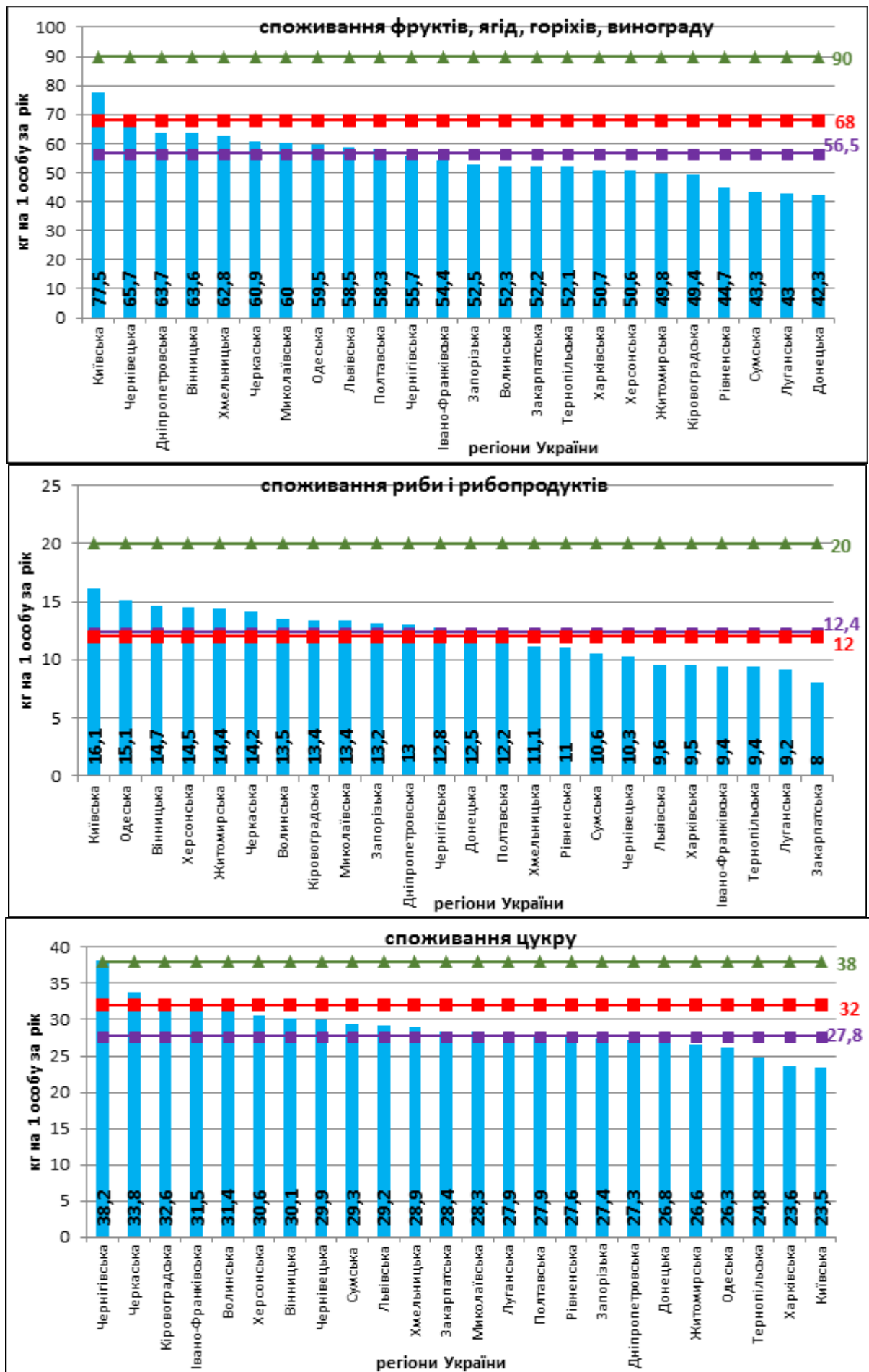
Рис. 2.16. Динаміка калорійності середньодобового раціону населення України протягом 1990-2020 років (побудовано автором за [9])

2.3. Регіональні особливості споживання населенням України основних продуктів харчування

Обсяги і структура споживання продовольства різняться за регіонами України (рис. 2.17). В табл. 2.4 представлено області України з найвищими і найнижчими обсягами споживання основних продуктів харчування в 2020 році. Якщо рейтингувати регіони України за споживанням кожного продукту харчування (від 1-го найкращого та 24-го найгіршого) та просумувати всі ці рейтинги, то бачимо, що в цілому найвищий рівень споживання основних продуктів харчування в 2020 році був характерний для Вінницької, Кіровоградської, Чернігівської, Волинської та Львівської областей; а найнижчий – для Луганської, Донецької, Рівненської, Харківської та Сумської областей (табл. 2.5).

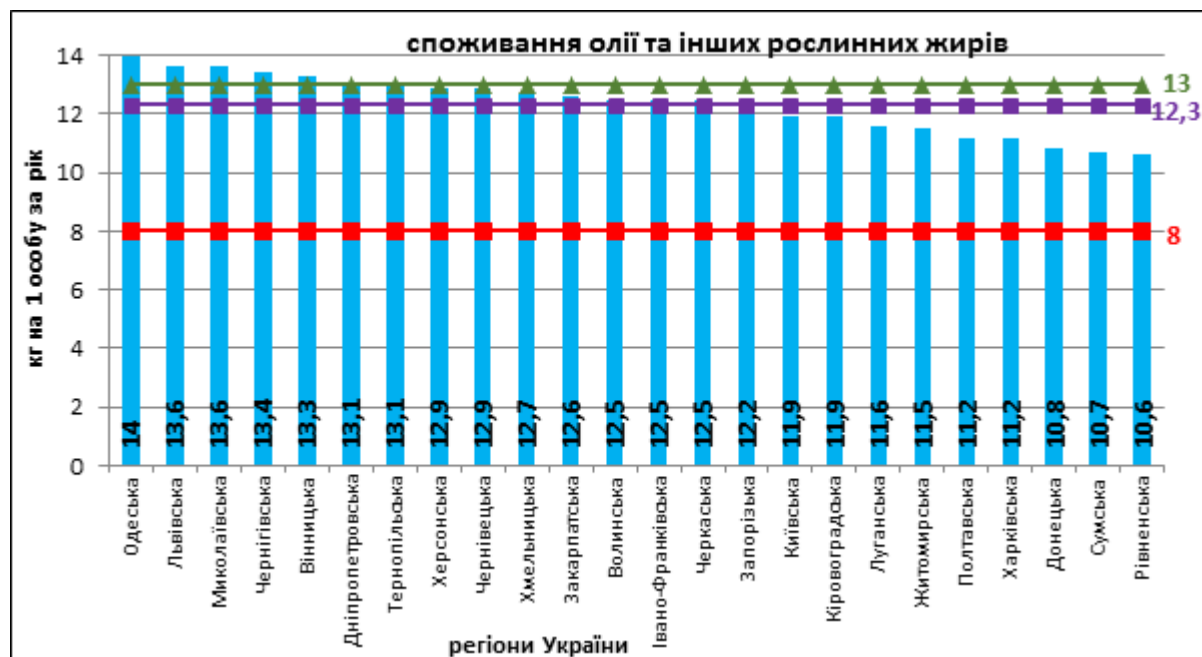

Рис. 2.17. Розподіл регіонів України за споживанням основних продуктів харчування в 2020 році (побудовано автором за [2; 9])

Таблиця 2.4

Області України з найвищими і найнижчими обсягами споживання основних продуктів харчування в 2020 році (складено автором)

Продукти харчування	Області України з найвищими обсягами споживання продукту харчування	Області України з найнижчими обсягами споживання продукту харчування
М'ясо та м'ясопродукти	Дніпропетровська Київська Кіровоградська Вінницька Миколаївська	Донецька Рівненська Тернопільська Чернівецька Луганська
Молоко та молочні продукти	Івано-Франківська Тернопільська Закарпатська Кіровоградська Львівська	Запорізька Сумська Одеська Донецька Луганська
Яйця	Кіровоградська Житомирська	Миколаївська Одеська

Продовження табл. 2.4

	Дніпропетровська Київська Вінницька	Херсонська Донецька Луганська
Хліб і хлібні продукти	Закарпатська Хмельницька Чернігівська Черкаська Івано-Франківська	Харківська Рівненська Луганська Дніпропетровська Київська
Картопля	Івано-Франківська Житомирська Львівська Волинська Хмельницька	Луганська Харківська Одеська Запорізька Донецька
Овочі та баштанні культури	Кіровоградська Львівська Херсонська Полтавська Чернігівська	Хмельницька Івано-Франківська Рівненська Донецька Луганська
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	Київська Чернівецька Дніпропетровська Вінницька Хмельницька	Кіровоградська Рівненська Сумська Луганська Донецька
Риба та рибні продукти	Київська Одеська Вінницька Херсонська Житомирська	Харківська Івано-Франківська Тернопільська Луганська Закарпатська
Цукор	Чернігівська Черкаська Кіровоградська Івано-франківська Волинська	Житомирська Одеська Тернопільська Харківська Київська
Олія та інші рослинні жири	Одеська Львівська Миколаївська Чернігівська Вінницька	Полтавська Харківська Донецька Сумська Рівненська

Таблиця 2.5

Рейтинги регіонів України за споживанням основних продуктів харчування в 2020 році (підраховано і складено автором)

Регіони України	Рейтинг регіону України за споживанням										СУМА РЕЙТИНГІВ
	м'яса та м'ясопродуктів	молока і молокопродуктів	яєць	хлібу і хлібопродуктів	картоплі	овочів і баштанних культур	фруктів, ягід, горіхів, винограду	риби і рибопродуктів	цукру	олії та інших рослинних жирів	
Вінницька	4	15	5	6	6	7	4	3	7	5	62
Кіровоградська	3	4	1	11	13	1	20	8	3	17	81
Чернігівська	13	10	19	3	9	5	11	12	1	4	87
Волинська	7	9	7	7	4	17	14	7	5	12	89
Львівська	12	5	12	16	3	2	9	19	10	2	90
Черкаська	15	6	17	4	8	13	6	6	2	14	91
Хмельницька	10	12	6	2	5	20	5	15	11	10	96
Миколаївська	5	11	20	9	17	10	7	9	13	3	104
Чернівецька	23	7	10	8	14	6	2	18	8	9	105
Київська	2	8	4	24	18	8	1	1	24	16	106
Івано-Франківська	19	1	14	5	1	21	12	21	4	13	111
Житомирська	9	13	2	10	2	12	19	5	20	19	111
Закарпатська	14	3	9	1	12	11	15	24	12	11	112
Дніпропетровська	1	16	3	23	19	14	3	11	18	6	114
Херсонська	8	17	22	12	16	3	18	4	6	8	114
Полтавська	17	18	8	15	15	4	10	14	15	20	136
Одеська	18	22	21	14	22	16	8	2	21	1	145
Запорізька	6	20	15	19	23	9	13	10	17	15	147
Тернопільська	22	2	11	17	11	19	16	22	22	7	149
Сумська	16	21	16	13	7	18	22	17	9	23	162
Харківська	11	14	18	20	21	15	17	20	23	21	180
Рівненська	21	19	13	21	10	22	21	16	16	24	183
Донецька	20	23	23	18	24	23	24	13	19	22	209
Луганська	24	24	24	22	20	24	23	23	14	18	216

За калорійністю середньодобового раціону населення в 2020 році лідирували Івано-Франківська, Чернігівська, Черкаська, Вінницька і Хмельницька області. Нижче порогового значення калорійність середньодобового раціону населення мали Луганська, Донецька і Харківська області (рис. 2.18).

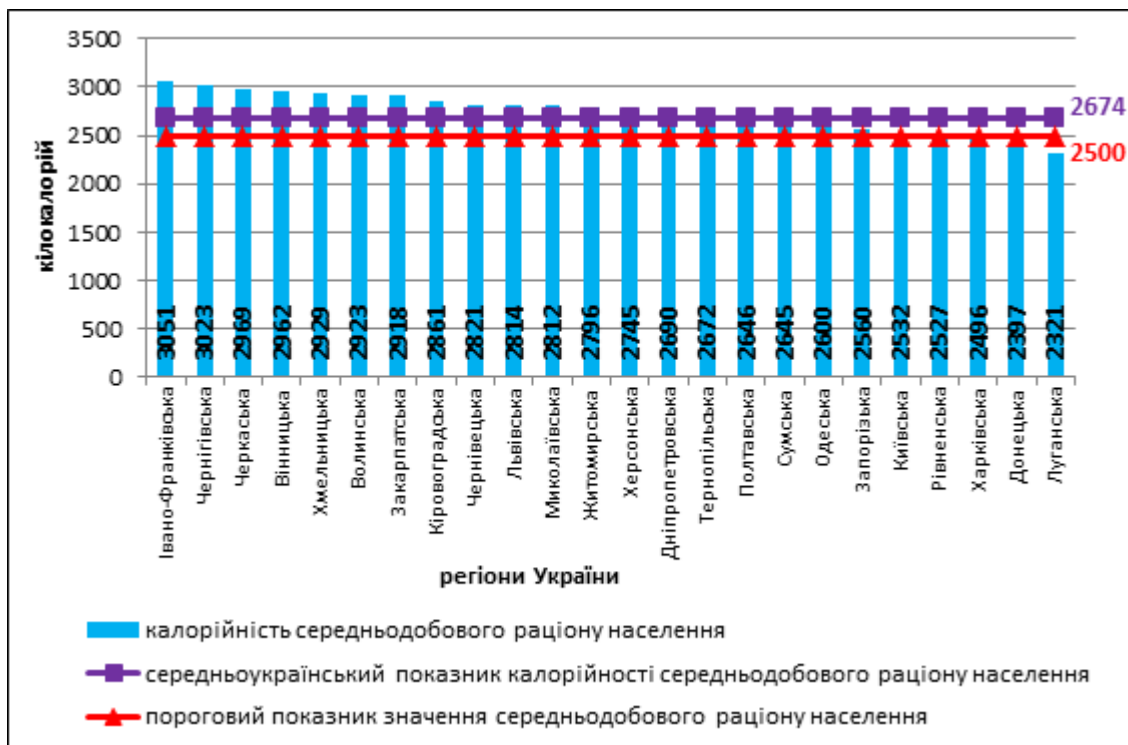

Рис. 2.18. Розподіл регіонів України за калорійністю середньодобового раціону населення в 2020 році (побудовано автором за [2; 9])

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОГО СПОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

3.1. Проблеми продовольчого споживання населення України

Продовольче споживання населення України характеризується низкою структурних та якісних проблем, які впливають на рівень продовольчої безпеки, стан здоров'я населення та соціально-економічний розвиток країни [1; 6-8; 10; 13-15; 17; 31; 37-38; 40; 44; 47-50; 52 та інші]. Ці проблеми мають як історичні корені, так і сучасні причини, пов'язані з економічними трансформаціями, воєнними діями та глобальними викликами.

1. *Порушення раціональних норм споживання основних продуктів харчування.* Структура споживання продуктів харчування в Україні значно відрізняється від науково обґрунтованих норм здорового харчування. Населення споживає недостатню кількість м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, риби і рибопродуктів, фруктів, ягід, горіхів та винограду (показник достатності продовольчого споживання цих продуктів значно нижче 1,0), натомість надмірно споживає хліб і хлібобулочні вироби та картоплю (табл. 2.2). Це призводить до незбалансованості раціону за основними поживними речовинами, вітамінами і мінералами та може викликати цілий ряд захворювань – ожиріння, цукровий діабет, атеросклероз, хвороби серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту тощо, що становить загрозу існуванню здорової української нації [6-8].

Особливо гостро стоїть проблема споживання білка тваринного походження. Середньостатистичний українець споживає значно менше м'яса і м'ясопродуктів, молока та молочних продуктів порівняно з розвиненими країнами світу, що негативно впливає на фізичний розвиток та здоров'я населення. Так, у 2020 році основну частину калорій українці споживали за рахунок продукції рослинного походження (1872 ккал або 70 %). Натомість

лише 30 % середньодобового раціону забезпечувалося продукцією тваринного походження (802 ккал) [2; 9], що практично в 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій (55 % [18]) (рис. 3.1).

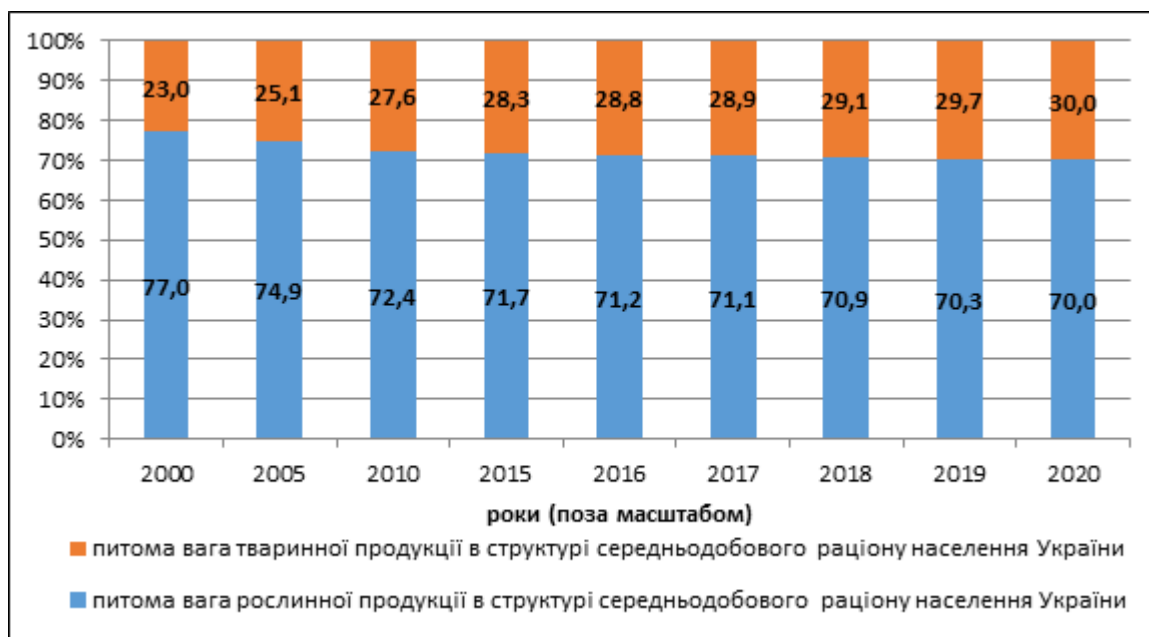

Рис. 3.1. Динаміка структури середньодобового раціону населення України в 2000-2020 роках (побудовано автором за [2; 9])

2. Зменшення обсягів споживання основних продуктів харчування. В 1990-2020 роках негативна динаміка споживання населенням України характерна для м'яса і м'ясопродуктів; молока і молокопродуктів; риби і рибопродуктів; цукру; хлібу й хлібопродуктів [2; 9] (рис. 2.14, табл. 2.1). І якщо зниження споживання цукру та хлібобулочних виробів не викликає занепокоєння, а навпаки говорить про раціоналізацію харчування українців, то негативні тенденції в обсязі споживання тваринної продукції, яка і так складає критично малу частку, може мати серйозні наслідки для фізичного розвитку та здоров'я населення [6-8].

3. Низька якість продовольчих товарів. Значна частина продовольчих товарів на українському ринку не відповідає міжнародним стандартам якості. Це пов'язано з недосконалістю системи контролю якості, використанням застарілих технологій виробництва, порушенням умов зберігання та транспортування продуктів. Низька якість продуктів харчування призводить

до зниження їх поживної цінності та може становити загрозу для здоров'я споживачів.

4. Регіональна диференціація споживання. В Україні спостерігається значна диференціація рівня та структури продовольчого споживання між різними регіонами (рис. 2.17, табл. 2.4-2.5). Населення економічно розвинених регіонів має кращі можливості для збалансованого харчування порівняно з депресивними територіями. Особливо проблемними протягом останніх років є Луганська і Донецька області, велика частина яких тимчасово окупована Росією та потерпає від воєнних дій ще з 2014 року.

Як уже зазначалося в п. 2.1.2, спостерігається суттєва різниця в споживанні продуктів харчування між міською і сільською місцевостями. Сільські жителі більше споживають молока і молокопродуктів, риби і рибопродуктів, цукру, олії та інших рослинних жирів, картоплі, овочів і баштанних культур, хлібу і хлібопродуктів, а міські – м'яса і м'ясопродуктів, фруктів, ягід, горіхів та винограду, яєць [2; 9] (рис. 3.2).

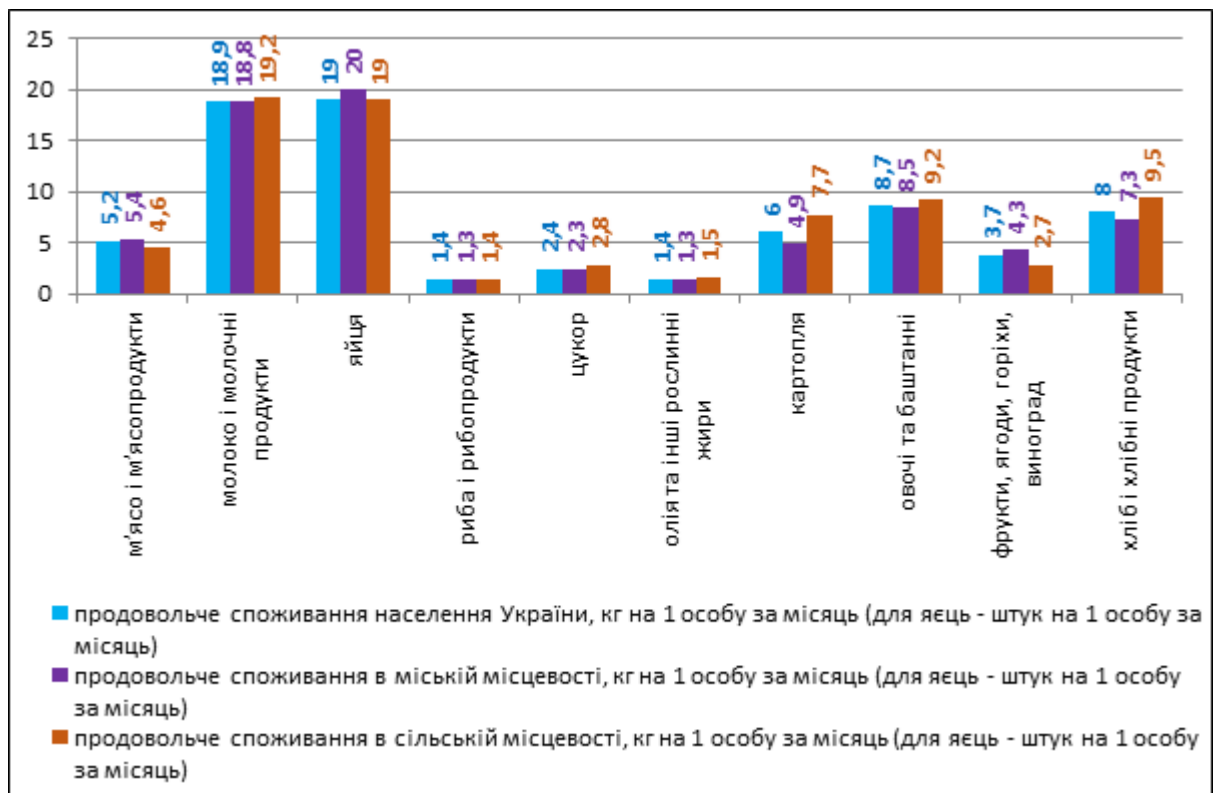

Рис. 3.2. Диференціація обсягів продовольчого споживання населення України в 2020 році в залежності від місця проживання (побудовано автором за [2; 9])

5. Соціальна диференціація споживання. Існують суттєві відмінності в структурі та якості харчування між різними соціальними групами населення. Малозабезпечені верстви населення змушені витратити більшу частку своїх доходів на продукти харчування, при цьому їх раціон часто не збалансований та не відповідає потребам організму. Особливо це стосується високих за вартістю продуктів харчування – м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, риби і рибопродуктів, фруктів, ягід, горіхів, винограду (табл. 3.1). Це призводить до поглиблення соціальної нерівності та може мати довгострокові наслідки для здоров'я нації.

Таблиця 3.1

Диференціація обсягів продовольчого споживання населення України в 2020 році в залежності від доходів (кг/шт. на 1 особу за місяць)
(обраховано і складено автором за [2; 9])

	Споживання за квінтільними (20 %) групами в залежності від розміру сукупних доходів		Співвідношення вищого і нижчого квінтилів
	перший квінтіль (нижчий)	останній квінтіль (вищий)	
м'ясо і м'ясопродукти, кг	4	6,6	1,65
молоко і молочні продукти, кг	15,3	23,4	1,53
яйця, шт.	17	22	1,29
риба і рибопродукти, кг	1,1	1,6	1,45
цукор, кг	2,2	2,7	1,23
олія та інші рослинні жири, кг	1,3	1,4	1,08
картопля, кг	5,5	5,7	1,04
овочі та баштанні культури, кг	7,3	10,3	1,41
фрукти, ягоди, горіхи, виноград, кг	2,7	5,3	1,96
хліб і хлібні продукти, кг	8,0	7,8	0,98

6. Вплив економічних кризових явищ. Економічні кризи суттєво впливають на споживчі можливості населення. Зниження реальних доходів призводить до скорочення споживання дорожчих та якісніших продуктів харчування, заміни їх більш дешевими аналогами з нижчою поживною

цінністю. Це особливо актуально в умовах інфляційних процесів, коли ціни на продовольство зростають швидше за доходи населення.

7. Недостатня інформованість населення про принципи здорового харчування. Певна частина населення України не має достатніх знань про принципи збалансованого харчування, поживну цінність продуктів та їх вплив на здоров'я. Це призводить до формування неправильних харчових звичок, які передаються від покоління до покоління. Недостатня культура харчування проявляється в нерациональному співвідношенні основних поживних речовин у раціоні, надмірному споживанні солі, цукру та жирів [16].

8. Проблеми продовольчої безпеки в умовах воєнних дій. Розв'язання повномасштабної війни Російською Федерацією проти України значно загострило проблеми продовольчого забезпечення населення. Руйнування виробничої інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, втрата частини сільськогосподарських земель та масові міграційні процеси створили нові виклики для продовольчої безпеки країни. За Глобальним індексом продовольчої безпеки Україна в 2022 році опинилася на останньому місці в Європі та на 71-му місці в світі [28] (рис. 3.3-3.4). Особливо складна ситуація склалася на тимчасово окупованих та прифронтових територіях, де населення має обмежений доступ до якісних продуктів харчування. Гуманітарна криза в цих регіонах потребує термінових заходів з боку держави та міжнародної спільноти [10; 13-15; 40; 44; 48-49 та інші].

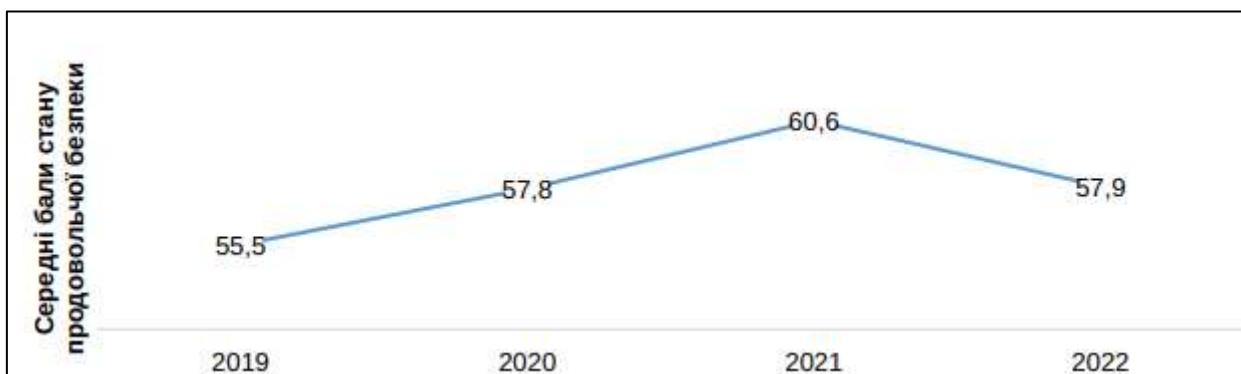

Рис. 3.3. Динаміка Глобального індексу продовольчої безпеки України в 2019-2022 роках [44]

Рис. 3.4. Наслідки впливу воєнних дій в Україні на продовольчу безпеку держави [44]

У 2022 році в Україні було засіяно на 22 % менше земель, ніж у 2021 році, а незасіяна площа становила 2,8 млн. га, що майже дорівнює території Бельгії. Це значно вплинуло на виробництво та експорт українських сільськогосподарських культур. Так, у 2022-2023 роках виробництво зерна в Україні впало на 29 %, а його експорт у перші місяці через блокування російськими військовими українських чорноморських портів – на 90 % (рис. 3.5). Це призвело до серйозних проблем з продовольчою безпекою для мільйонів людей у всьому світі, оскільки український експорт – особливо пшениці – має вирішальне значення для деяких країн Азії та Африки. З 2016 по 2021 рік вони отримували 92 % української пшениці (рис. 3.6) [49].

Завдяки діям ЄС щодо впровадження альтернативних транспортних маршрутів («solidarity lanes» / «смуги солідарності»), а також ООН та Туреччини щодо розблокування портів («Black Sea Grain Initiative» / «Чорноморська зернова ініціатива»), експорт зерна з кінця 2022 року зростав, а ціни на продовольство неухильно знижувалися. Однак у липні 2023 року Росія вийшла з «Чорноморської зернової ініціативи», що обумовило зменшення українського експорту зерна та нову хвилю збільшення цін на нього (рис. 3.7) [49].

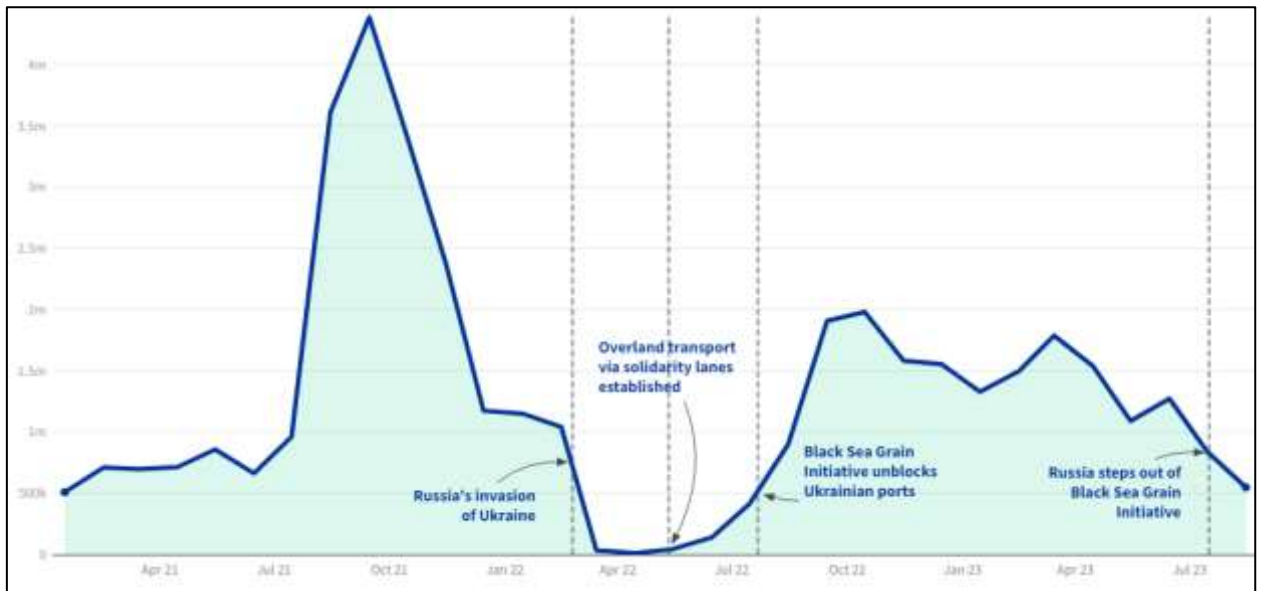

Рис. 3.5. Динаміка експорту зерна Україною в 2021-2023 роках [49]

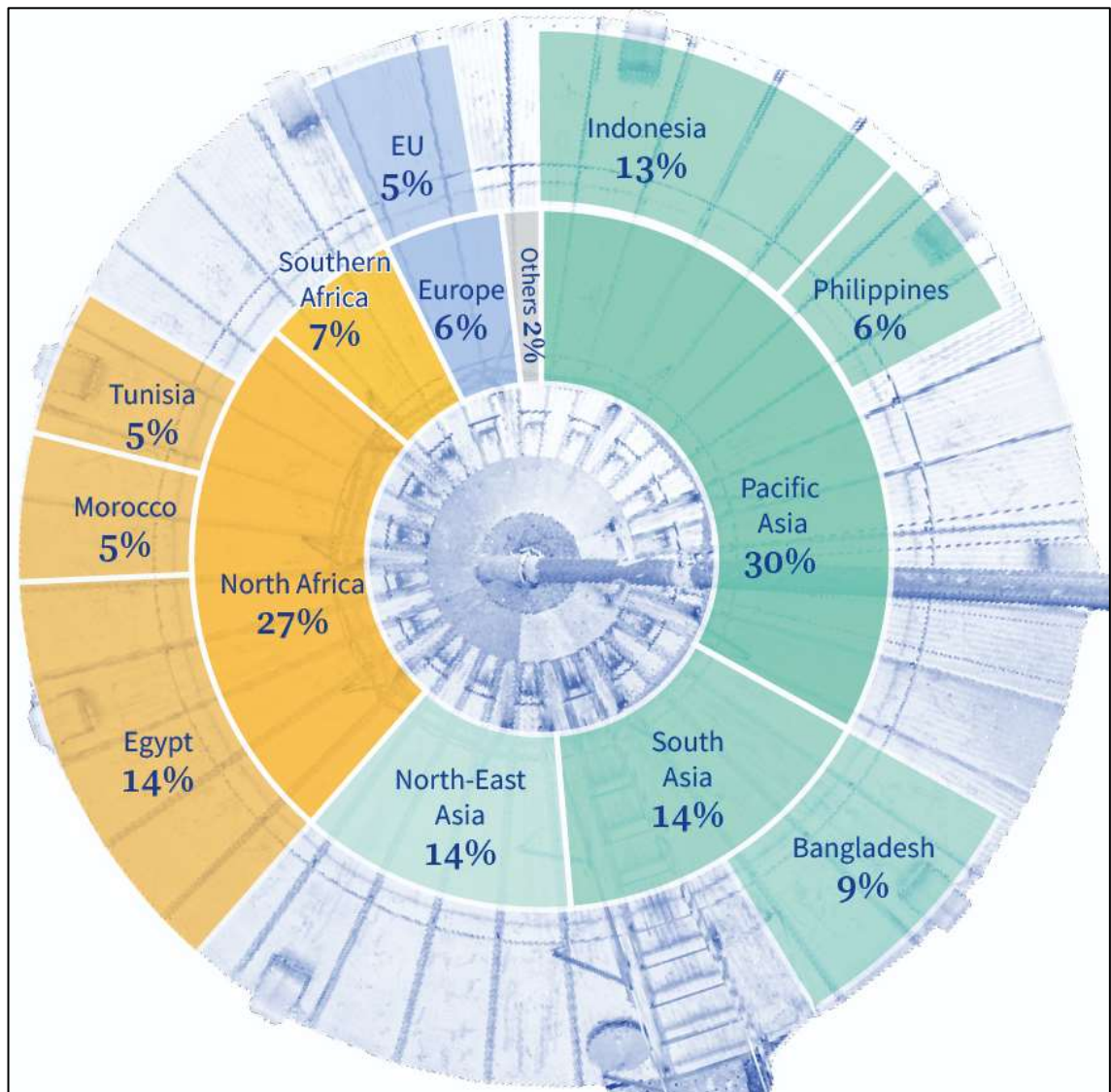

Рис. 3.6. Напрямки українського експорту пшениці в 2016-2021 роках [49]

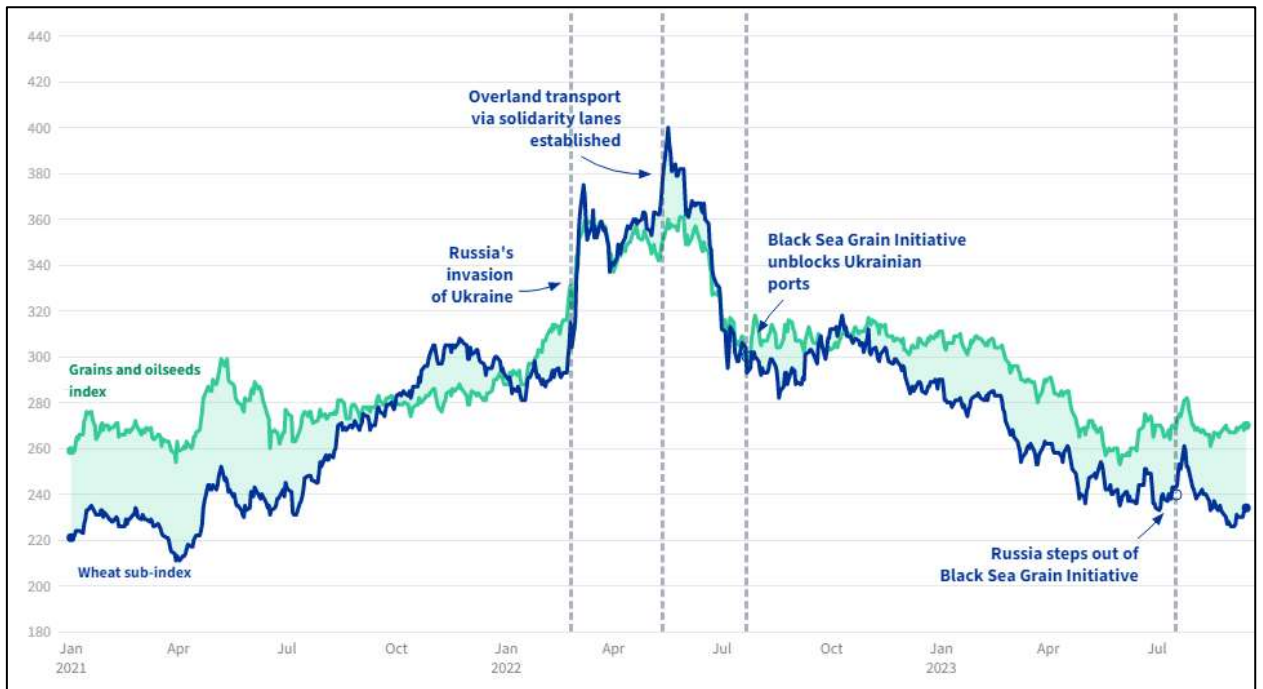

Рис. 3.7. Динаміка цін на зерно в світі в 2021-2023 роках [49]

9. Екологічні проблеми та їх вплив на якість продовольства.

Погіршення екологічної ситуації в країні негативно впливає на якість сільськогосподарської продукції. Забруднення ґрунтів, води та повітря призводить до накопичення в продуктах харчування шкідливих речовин, що становить загрозу для здоров'я споживачів. Особливо гостро ця проблема стоїть в промислових регіонах та на територіях, постраждалих від техногенних катастроф [33] (рис. 3.8).

10. Недорозвиненість інфраструктури продовольчого ринку.

Недостатній розвиток мережі зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції призводить до значних втрат продовольства та підвищення його вартості. Це особливо актуально для швидкопсувних продуктів, таких як фрукти, овочі, молочні продукти. Слабкий розвиток холодової логістики та недостатня кількість сучасних торговельних мереж у сільській місцевості обмежують доступ населення до якісних продуктів харчування.

Рис. 3.8. Рівень забруднення атмосферного повітря в містах України в 2024 році [33]

11. Демографічні проблеми. Старіння населення України (рис. 2.6-2.7) створює додаткові виклики для системи продовольчого забезпечення. Люди похилого віку мають специфічні потреби в харчуванні, пов'язані з віковими особливостями організму та наявністю хронічних захворювань. Водночас їх доходи часто не дозволяють забезпечити адекватне харчування відповідно до медичних рекомендацій.

Зазначені проблеми мають серйозні наслідки для розвитку українського суспільства. Неповноцінне харчування призводить до зниження працездатності населення, погіршення демографічної ситуації, зростання захворюваності та смертності. Це, в свою чергу, негативно впливає на економічний розвиток країни та її конкурентоспроможність на міжнародній арені. Особливо тривожними є наслідки неповноцінного харчування для дітей, оскільки це може призвести до порушень фізичного та розумового

розвитку, що матиме довгострокові наслідки для майбутнього української нації.

3.2. Можливі шляхи вирішення проблем продовольчого споживання населення України

Вирішення проблем продовольчого споживання населення України потребує комплексного підходу, який включає економічні, соціальні, технологічні та організаційні заходи [1; 6-8; 10; 13-15; 17; 31; 37-38; 40; 44; 47-50; 52 та інші]. Успіх цих заходів залежить від ефективної координації дій державних органів, бізнесу та громадянського суспільства, а також від залучення міжнародної підтримки та інвестицій.

1. Державне регулювання та політичні заходи. 23 липня 2024 року була прийнята «Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року». Дана Стратегія спрямована на формування надійної продовольчої системи, здатної протистояти різноманітним загрозам та забезпечити населення України повноцінним харчуванням. Головна мета полягає в гарантуванні доступу всіх верств суспільства до безпечних та якісних продуктів, які відповідають науково обґрунтованим нормам споживання з точки зору поживної цінності та калорійності. Це має досягатися шляхом розвитку національного виробництва та збалансованої імпортової політики, що в підсумку сприятиме формуванню фізично та інтелектуально розвиненої людини [28].

Успішність впровадження Стратегії визначатиметься через досягнення універсального доступу до якісного харчування – коли кожен громадянин матиме як фізичну, так і фінансову можливість отримувати необхідні продукти в достатньому обсязі. Крім того, реалізація стратегічних завдань (рис. 3.9) передбачає досягнення продовольчої незалежності держави та забезпечення стабільного розвитку сільськогосподарської галузі економіки [28].

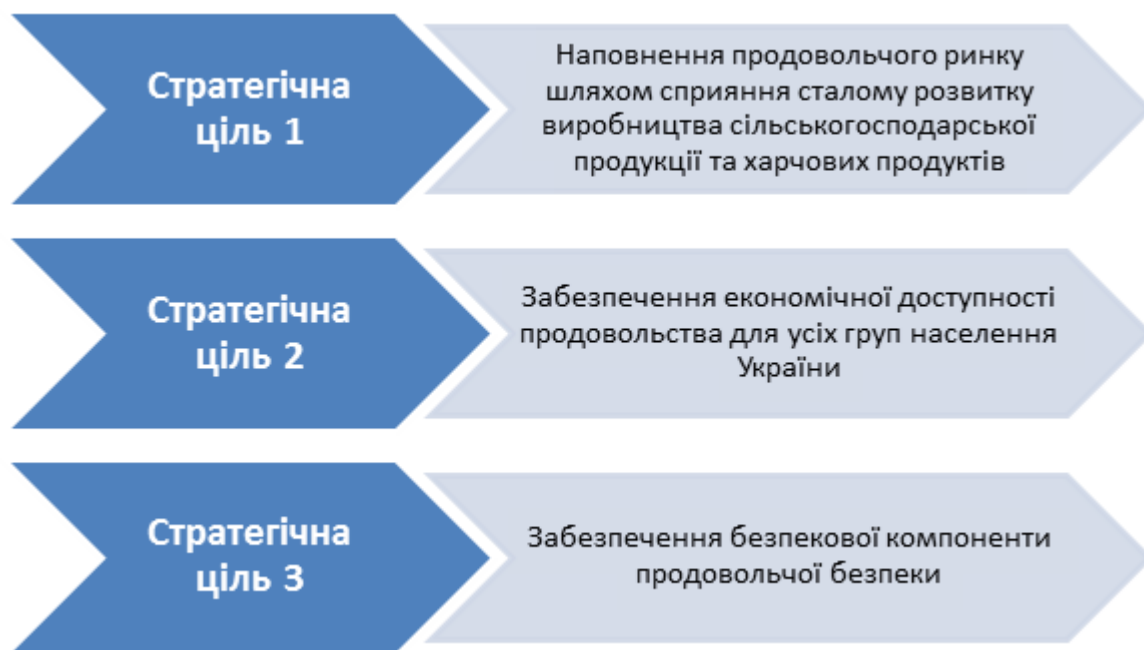

Рис. 3.9. Стратегічні цілі України згідно «Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року» (побудовано автором за [28])

За для забезпечення рівного доступу всіх верств населення до життєво необхідних продуктів харчування держава має вжити ряд заходів:

- соціальна підтримка вразливих груп населення, зокрема, розширення програм адресної допомоги малозабезпеченим верствам населення (ваучери, продуктові талони, продуктові набори, субсидії на харчування), організація безкоштовного харчування у школах та дошкільних закладах тощо;
- посилення діяльності банків продовольства – неприбуткових благодійних організацій, які збирають продовольство від виробників, торговців та інших джерел, та розподіляють його між потребуючими, зокрема в тих регіонах, де високий рівень бідності [41; 54];
- контроль за необґрунтованим зростанням цін на соціально значущі продукти, з одного боку, та підвищення мінімальної заробітної плати та пенсій відповідно до прожиткового мінімуму – з іншого, тощо.

Ще в 2004 році в Україні була прийнята «Концепція поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення» [29]. Наразі

вона потребує заміни на нову концепцію щодо сталого харчування, відповідно до Цілей сталого розвитку ООН [42].

2. Інтенсивний розвиток агропромислового сектору для збільшення продовольчої самодостатності України та зменшення залежності від імпорту продовольства:

- модернізація сільськогосподарського виробництва та впровадження інновацій в агропромисловому секторі (державна підтримка впровадження сучасних технологій у рослинництві та тваринництві; розвиток точного й органічного землеробства, екологічно чистого виробництва, так званих «розумних ферм», біотехнологій у виробництво харчових продуктів; створення сільськогосподарських кооперативів та агропромислових кластерів; інвестиції в селекцію та насінництво для підвищення якості продукції, впровадження стійких до змін клімату сортів тощо);

- підтримка малого та середнього фермерства (надання пільгових кредитів фермерським господарствам, створення консультаційних центрів для сільгоспвиробників, розвиток системи страхування сільськогосподарських ризиків, спрощення процедур реєстрації та ведення агробізнесу, розвиток переробки сільськогосподарської продукції на місцях);

- відновлення тваринництва (державні програми відродження молочного та м'ясного скотарства, підтримка будівництва сучасних тваринницьких комплексів, розвиток кормової бази та племінної справи, створення переробних потужностей у регіонах) [12; 25; 30; 36].

3. Розвиток продовольчої інфраструктури та логістики:

- модернізація систем зберігання та переробки продуктів харчування (будівництво сучасних елеваторів, холодильників та овочесховищ; розвиток мережі переробних підприємств у сільській місцевості; впровадження технологій глибокої переробки сільськогосподарської продукції);
- розвиток ефективної транспортної і торговельної мережі (поліпшення стану доріг у сільській місцевості, розвиток холодової логістики для

перевезення швидкопсувних продуктів, створення ефективних маршрутів доставки продовольства від виробника до споживача, розвиток мережі сучасних продовольчих магазинів у малих містах та селах, розвиток електронної торгівлі продуктами харчування) [12; 25; 30; 36].

4. Підвищення якості та безпеки продуктів харчування шляхом посилення контролю за їх якістю (модернізація системи державного контролю за якістю продовольства; створення незалежних лабораторій для контролю якості продуктів; впровадження міжнародних стандартів якості та безпеки, зокрема обов'язкової сертифікації для основних видів продовольства; посилення відповідальності за виробництво неякісних продуктів; контроль за використанням пестицидів і мінеральних добрив у рослинництві та гормонів і біодобавок у тваринництві; моніторинг екологічного стану сільськогосподарських земель; впровадження принципів сталого розвитку в агропромисловому секторі тощо) [12; 25; 30; 36].

5. Пропаганда здорового харчування, зокрема проведення інформаційних кампаній про принципи збалансованого харчування, включення питань здорового харчування до шкільних програм, створення інтернет-ресурсів та мобільних додатків з питань здорового харчування, формування культури харчування (популяризація національних традицій здорового харчування) тощо [16].

6. Проведення ефективної регіональної політики та регіональних програм розвитку з метою подолання регіональних диспропорцій у продовольчому споживанні (підтримка сільських територій і проблемних регіонів, створення регіональних продовольчих фондів, розвиток переробної промисловості в сільських регіонах, підтримка місцевих виробників через програми державних закупівель, підтримка місцевих ринків, поліпшення соціальної інфраструктури в селах тощо) [12; 25; 30; 36].

7. Міжнародне співробітництво та залучення інвестицій в агропромисловий сектор (створення сприятливого інвестиційного клімату в

агропромисловому секторі для залучення іноземних інвестицій; участь у міжнародних програмах розвитку сільського господарства; адаптація кращих світових практик у сфері продовольчого забезпечення; обмін досвідом з країнами ЄС у сфері агропромислового розвитку; впровадження інноваційних технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції; розвиток наукового співробітництва в галузі харчових технологій) [12; 25; 30; 36].

8. Діджиталізація агропромислового сектору (розвиток електронних торговельних майданчиків для сільськогосподарської продукції, впровадження цифрових технологій у сільське господарство, використання штучного інтелекту для оптимізації виробничих процесів тощо).

В цілому слід зазначити, що пріоритетними напрямками мають стати: підвищення доходів населення, розвиток вітчизняного виробництва якісних продуктів харчування, створення ефективної системи їх розподілу та формування культури здорового харчування серед населення. Особлива увага повинна приділятися підтримці вразливих груп населення та подоланню регіональних диспропорцій у продовольчому забезпеченні [1; 6-8; 10; 13-15; 17; 31; 37-38; 40; 44; 47-50; 52 та інші].

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження особливостей продовольчого споживання населення України можна зробити наступні висновки:

1. Продовольче споживання є однією з фундаментальних складових життєдіяльності населення, що визначає стан здоров'я, працездатність та якість життя людини. Для підтримання оптимального здоров'я кожна людина потребує повноцінного харчування, що характеризується збалансованістю та раціональністю. Порушення норм споживання – як у бік недоїдання, так і переїдання, суттєві дисбаланси у співвідношенні поживних речовин, а також надмірне вживання окремих продуктів неминуче призводять до погіршення здоров'я та загального самопочуття людини. Враховуючи критичну важливість правильного харчування для благополуччя громадян, забезпечення продовольчої безпеки країни стає одним із пріоритетних завдань державної політики.

Продовольча безпека як складова економічної безпеки держави формується на основі чотирьох ключових вимірів: наявності, доступу, стабільності та використання продовольства. Система продовольчої безпеки будується на принципах соціальності, комплексності, системності, адекватності та стійкості.

2. Формування продовольчого споживання населення України обумовлене комплексом взаємопов'язаних факторів, серед яких головними є економічні фактори (рівень доходів населення, ціни на продукти харчування, інфляційні процеси, рівень безробіття та структура зайнятості, рівень розвитку агропромислового сектору та обсяги виробництва продуктів харчування тощо) та соціально-демографічні фактори (статеві-вікова структура населення, тип місцевості (сільський чи міський), освітній рівень, релігійні фактори, етнічний склад населення тощо).

3. Для українців основними продуктами харчування є м'ясні, молочні, рибні і хлібні продукти, картопля, овоче-баштанні й плодово-ягідні культури,

яйця, цукор, олія. Аналіз структурно-динамічних особливостей споживання цих продуктів харчування населенням України за період 1990-2020 років виявив: значні коливання в структурі споживання, пов'язані з економічними кризами та соціально-політичними трансформаціями; тенденцію до зниження споживання високоякісних продуктів тваринного походження (м'яса, молочних продуктів) та збільшення частки продуктів рослинного походження; невідповідність фактичного споживання науково обґрунтованим нормам харчування за більшістю продуктових груп.

Дослідження регіональних особливостей споживання основних продуктів харчування населенням України показало: значну територіальну диференціацію рівнів споживання, що корелює з економічним розвитком регіонів; найвищі показники споживання характерні для Вінницької, Кіровоградської, Чернігівської, Волинської та Львівської областей; а найнижчі – для Луганської, Донецької, Рівненської, Харківської та Сумської областей.

4. Основними проблемами продовольчого споживання населення України є: порушення раціональних норм споживання основних продуктів харчування; зменшення обсягів споживання основних продуктів харчування; низька якість продовольчих товарів; регіональна і соціальна диференціація споживання; вплив економічних кризових явищ; недостатня інформованість населення про принципи здорового харчування; проблеми продовольчої безпеки в умовах воєнних дій; екологічні проблеми та їх вплив на якість продовольства; недорозвиненість інфраструктури продовольчого ринку; демографічні проблеми.

5. Для покращення ситуації з продовольчим споживанням населення України необхідно вживати наступні заходи: державне регулювання та політичні заходи; інтенсивний розвиток агропромислового сектору для збільшення продовольчої самодостатності України та зменшення залежності від імпорту продовольства; розвиток продовольчої інфраструктури та логістики; підвищення якості та безпеки продуктів харчування шляхом

посилення контролю за їх якістю; пропаганда здорового харчування; проведення ефективної регіональної політики та регіональних програм розвитку з метою подолання регіональних диспропорцій у продовольчому споживанні; міжнародне співробітництво та залучення інвестиції в агропромисловий сектор; діджиталізація агропромислового сектору.

Продовольче споживання населення України характеризується значною регіональною диференціацією, структурними дисбалансами та невідповідністю науково обґрунтованим нормам харчування. Вирішення проблем у цій сфері потребує комплексного підходу, що включає економічні, соціальні та регіональні аспекти державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алішов Гамід Надір-огли. Продовольча безпека України та чинники, що формують її рівень. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 164-168. URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/27.pdf
2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. 2020 рік. За ред. О. Прокопенка, відп. за випуск О. Сікачина. Київ, 2021. 59 с. *Державна служба статистики України*. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/Zb_Bsph_2020.pdf
3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2021 році. Відп. за випуск А. В. Солоп. Київ, 2022. 433 с. *Державна служба статистики України*. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_vrd_21.pdf
4. Гавкалова Н. Л., Вітковський Ю. П. Стан та перспективи розвитку агропромислового сектору через призму підприємництва. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Вип. 4 (69). Т. 8. С. 264-269. DOI : <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-43>
5. Гайдучський П. І. Україні потрібна нова аграрна політика. *Економіка АПК*. 2005. № 10. С. 3-7.
6. Гусєва Н. В. Деякі суспільно-географічні аспекти споживання продовольства населенням України. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Географічні науки»*. 2013. № 16 (265). С. 137-147. Луцьк: Вид-во Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2013. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11196/1/21.pdf>
7. Гусєва Н. В. Луганська область в продовольчому споживанні населення України. *«Регіон-2013: стратегія оптимального розвитку»: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Харків, 7-8 листопада 2013 року)*. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 267-270.

8. Гусєва Н. В. Регіональні особливості споживання продовольства населенням України. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукові пошуки географічної громадськості: минуле, сьогодення, майбуття», присвяченої 75-річчю Луганської області (8-10 жовтня 2013 р., м. Луганськ). Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. С. 139-146.*
9. *Державна служба статистики України.* URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Євстахевич В. Л., Клипко О. В., Коцан Ю. Р., Гармаш Р. В., Слівінський Р. М. Динаміка продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2024. Вип. 41. С. 151-157.
11. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV (редакція від 18. 01 .2025 р.). *Верховна Рада України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
12. Захарчук О. Сучасний стан та перспективи розвитку основних виробничих засобів сільського господарства. *Матеріально-технічне забезпечення аграрної сфери.* 2019. Т. 26. № 11. URL : <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-26-11-2019/suchasny-stand-ta-perspektivi-rozvitku-osnovnikh-virobnichikh-zasobiv-silskogo-gospodarstva>
13. Кваша С., Павленко О., Вакуленко В. Продовольча незалежність України за окремими товарними групами споживання в умовах сьогодення. *Економіка та суспільство.* 2024. Вип. 60. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-32>
14. Кваша С., Павленко О., Вакуленко В. Стан виробництва та споживання харчових продуктів в Україні в умовах сьогодення. *Економіка та суспільство.* 2023. Вип. 58. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-15>
15. Клименко Л. Г. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: стан, проблеми, перспективи. *Публічне управління і*

- адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 30. С. 128-132. URL : <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/30-2022/22.pdf>
16. Коваленко А. В. Проблеми здорового харчування та їхнє висвітлення в інформаційних мобільних застосунках. DOI : <https://doi.org/10.30837/IYF.PDICIMT.2024.118>
  17. Колісник Г. М. Продовольча безпека України та особливості її розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 5 (115). URL : [http://ird.gov.ua/sep/sep20155\(115\)/sep20155\(115\)_072_KolisnykHM.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20155(115)/sep20155(115)_072_KolisnykHM.pdf)
  18. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1379. Урядовий портал. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/99719937>
  19. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03. 09. 2017 р. № 1073 «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії». *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17#Text>
  20. Населення (1990-2022). *Державна служба статистики України*. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
  21. Населення України. 2020 рік. За ред. М. Тімоніної, відп. за випуск О. Вишневська. Київ, 2021. 186 с. *Державна служба статистики України*. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/dem_2020.pdf
  22. Національний склад населення України. *Wikipedia*. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_склад_населення_України
  23. Піраміда потреб Маслоу: Що таке Ієрархія потреб і як вона працює? *Gas For Mind*. 24. 06. 2023 р. – Оновлено 13. 05. 2025 р. URL : <https://www.gasformind.com/piramida-potreb-maslou/>
  24. Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28. 04. 2011 р. № 8370-1. *LIGA* 360. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01A?an=3>

25. Пуцентейло П., Баглей Р. Формування стратегічних напрямів модернізації технологічного оновлення виробництва у сільськогосподарських підприємствах. *Економічний дискурс*. 2019. Вип. 3. С. 75-85.
26. Релігійна самоідентифікація населення і ставлення до основних церков України: червень 2021 року. *KIIS*. 6. 07. 2021 р. URL : <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1052&page=1&t=9>
27. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2021 року. За ред. М. Тімоніної, відп. за випуск О. Вишневська. Київ, 2022. 346 с. *Державна служба статистики України*. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/06/zb_rpn21_ue.pdf
28. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 684-р «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації». *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text>
29. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 332-р «Концепція поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення». *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/6595467>
30. Россоха В. В., Малік М. Й. Модернізація технологій виробництва сільськогосподарських підприємств: методологічний підхід. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2019. Вип. XIV. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/df4bb01c-ad52-44af-93fd-c76dd06f8a2c/content>
31. Сиротюк Г. В. Продовольча безпека – складова економічної безпеки країни: матеріали круглого столу (15 травня 2015 року). Львівський НАУ. Львів. С. 64-67.
32. Сільське господарство України. 2020 рік. Відп. за випуск О. Прокопенко. Київ, 2021. 232 с. *Державна служба статистики України*. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf

33. Стан забруднення природного середовища на території України. *Центральна геофізична обсерваторія імені Бориса Срезневського Державної служби України з надзвичайних ситуацій*. URL : <http://cgo-sreznevskiy.kyiv.ua/uk/diialnist/khimichne-zabrudnennia/8-materialy-na-glavnoj/171-stan-zabrudnennya-prirodnogo-seredovishcha-na-teritoriji-ukrajini>
34. Статистичний збірник «Регіони України». І частина. За ред. І. Вернера, відп. за випуск М. Тімоніна. Київ, 2022. 276 с. *Державна служба статистики України*. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
35. Статистичний щорічник України. 2021 рік. За ред. І. Є. Вернера, відп. за випуск О. А. Вишневська. Київ, 2022. 447 с. *Державна служба статистики України*. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
36. Стельмашук А., Малік М. Технологічне оновлення і модернізація сільськогосподарських підприємств як інноваційний напрям підвищення їх конкурентоспроможності. *Сталий розвиток економіки*. 2019. Вип. 4 (45). С. 33-40. URL : <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/86>
37. Страшинська Л. В., Грецька, В. А. Основні критерії оцінки рівня продовольчої безпеки України та стратегічні напрями її підвищення. URL : <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/141e3f6d-8d72-4253-b7f2-c4ca7570b080/content>
38. Тіщенко М. Г. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України / М. Г. Тіщенко. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2013. № 7. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2208>
39. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» (редакція від 07. 01. 2025 р). *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>
40. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL :

<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny>

41. *Українська Федерація Банків Продовольства.* URL : <https://www.uafoodbank.org/>
42. 17 Цілей сталого розвитку. *Global Compact Network Ukraine.* URL : <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
43. Шебанова В. Різновиди та функції харчування у процесі життєдіяльності людини. *Наукові конференції.* URL : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3155>
44. Шевченко А. А., Петренко О. П., Іванюк Н. С. Продовольча безпека України в умовах війни та пріоритетні напрямки врегулювання її стану. *Економіка та суспільство.* 2024. Вип. 59. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24>
45. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ: НІСД, 1997. 144 с.
46. Що таке калорії та як правильно їх рахувати? *OnClinic.* URL : <https://onclinic.ua/blog/shcho-take-kaloriyi-ta-yak-pravylno-yikh-rakhuvaty>
47. Beztelesna L., Pliashko O., Khomych S., Palamarchuk O. The organization and structure of nutrition of the Ukrainian population as a health factor. *IOP Conference Series Earth and Environmental Science.* November 2023. DOI: 10.1088/1755-1315/1269/1/012005
48. Filho W. L., Fedoruk M., Eustachio J. H. P. P., Barbir J., Lisovska T., Lingos A., Baars C. How the War in Ukraine Affects Food Security. 2023. Oct 31. Is. 12 (21). URL : <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10648107/>
49. How the Russian invasion of Ukraine has further aggravated the global food crisis. *European Council.* URL : <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/how-the-russian-invasion-of-ukraine-has-further-aggravated-the-global-food-crisis/#0>
50. Halushko N. A., Ogunsanya I. Nutrition of the population of Ukraine and circulatory system diseases. *Терапія, загальна практика. Профілактична*

- медицина*. 28 травня 2021 р. URL : <https://umj.com.ua/uk/publikatsia-207007-nutrition-of-the-population-of-ukraine-and-circulatory-system-diseases>
51. Global Food Security Index 2022. Ukraine. *Economist impact*. URL : <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/explore-countries/ukraine>
52. Mostenska T. L., Mostenska T. G., Yurii E., Lakner Z., László V. Economic affordability of food as a component of the economic security of Ukraine. *PLoS ONE*. March 3, 2022. Is. 17 (3). URL : <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0263358>
53. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. URL : [food and agriculture organization of the united nations](https://www.fao.org/)
54. *FoodBank Ukraine*. URL : <https://www.foodbank.com.ua/>